

Heemkundekring Nicolaus Poppelius.

Wel en Wee in Weelde. Weelde, 1978,

INHOUDSOPGAVE

Pagina

Inleiding

2

Hoofdstukken

1. De voorchristelijke tijd en de archeologie 3
2. De oude parochie van Weelde 9
3. De Vrijheid Weelde 13
4. Weelde in de 19de en 20ste eeuw 16
5. De oude schuttersgilden van Weelde 20
6. Een paar markante figuren uit Weelde 23

Bijlagen

1. Mededeling i.v.m. recente opgravingen te Weelde 27
2. De scheiding tussen Weelde en Poppel in 1655 29
3. PV van de kerkbrand van 1841 30
4. Het verhaal van Mie 32
5. PV wijding van het beeld van de H.Nicolaus Poppelius in 1867 33
6. Burgerlijke Stand in 1878 35
7. Verslag van de inhaling van Kardinaal Goossens in 1893 37
8. Gemeente, parochie en onderwijs in Weelde in 1900 38
9. Boodschap uit 1910 42
10. Verslag over de oorlogsgebeurtenissen 1914-1918 44
11. Gesneuvelden en oudstrijders van de twee wereldoorlogen 47
12. Een ongeluk te Weelde in de 17de eeuw 48
13. Weeldse anecdoten 49
14. Door pastoor Jacobs in 1900 beschreven gebruiken 52
15. Gebruiken bij een overlijden 53
16. Liedjes 55
17. Uithangborden 56
18. Dagboekgegevens uit de oorlog 1940-1945 57

Inleiding

Weelde heeft ze altijd gekend, die snuffelaars die het van naald tot draad willen weten wat vroeger gebeurde, en die vrijetijdelijke oprommelaars van archieven. Weelde heeft altijd zijn gepassioneerden voor wat vroeger heerste of gewoon maar bestond, gekend. En dat is nu nog steeds zo. Binnen zijn muren herbergt Weelde alweer een stel "bezetenen". Hoe kun je anders een verklaring geven voor zoveel speurwerk als de jongste maanden is verricht om persé een heuse tentoonstelling over het "wel en wee" in Weelde aan u en de hele goedgemeente te tonen.

Aan de basis voor zoveel nieuw opbloeiende activiteit lag in feite de in 1977 opgerichte Heemkundekring, binnen het kader van dewelke alras een ijverige ploeg Weeldenaren van diverse pluimage zich aan het werk zette om bedoelde tentoonstelling voor te bereiden. Met veel toewijding en liefde voor het geboorte- of woondorp legde ieder zich toe op zijn stuk opdracht, want met Weeldekermis zouden iedere Weeldenaar en velen van elders komen kijken naar wat Weelde eertijds was. Het is werk van veel inspiratie geworden, alleen misschien een beetje uit de band van het echt mogelijke springend, maar met zoveel enthousiasme gepresteerd, dat het resultaat vooral op de beschikbare tijd en middelen moet worden afgemeten en niet zozeer op de zuivere wetenschap van de historie.

Het Jaar van het Dorp en de oproep van het integrale gemeentebestuur om er wat aan te doen, hebben deze "werkgroep" nog verder doen denken dan aan die tentoonstelling. Immers, de gewone man uit de straat moest wat warm gespoten worden voor wat zijn eigen voorouders hebben gepresteerd. Dus zou er een soort catalogus van de tentoonstelling worden samengesteld. Maar die catalogus werd een inventarislijst en separaat groeide een echt boek over Weelde. Het is lang niet het eerste boek, want -ik zei het al- talrijke vorsers hebben de geschiedenis van Weelde ooit al bij stukken en flarden aan elkaar geschreven. Liever dan mensen te vergeten, noemen wij niemand. Dit boek nu onderscheidt zich van de andere, omdat het algemene verspreiding krijgt en vooral omdat verscheidenen mensen eraan hebben samengewerkt. Laten wij elkaar echter goed begrijpen, beste lezer. Dit met eenvoudige middelen toch nog vrij fraai uitgevoerde boekwerk, is geen complete geschiedenis van Weelde. Neen, en dat wil het ook helemaal niet zijn. Als het dat was, zou meteen een zware doelstelling van de Heemkundekring wegvallen ... en hij is nog maar amper gestart! Dit boek is een leuke bloemlezing van losse artikels, alleen maar gedragen door enkele stukken echte geschiedenis, in het eerste gedeelte. In Gods naam, voel u nu niet bekocht, als u dit leest, want het steekt boordevol boeiende bijdragen uit en over Weelde. Overigens, het zal nog wel een verdere vervollediging krijgen in de toekomst. Open dus alvast maar een aparte spaarrekening op de bank. Dat dit eerste deel u reeds veel avonden genoeg kan verschaffen, staat echter boven alle twijfel.

De samenhang in het tweede gedeelte is, oppervlakkig bekeken, een beetje zoek. Inderdaad, die is er niet wezenlijk, maar die moest er ook echt niet zijn. En toch, bij dieper doordringen blijkt, dat er in de aard van de bijdragen toch weer een stuk verband zit: alle stukken belichten aspecten van de mensen van Weelde in vroegere tijden. En een gemeente is maar wat ze aan vlees, bloed en hersenen herbergt. Die mensen in taferelen laten herleven is de doelstelling bij het samenstellen geweest. Bij dat samenstellend werk mochten de leden van het zogenaamd werkcomité vrijelijk hun gang gaan. Iedereen gebruikte andere taalmiddelen en andere maatstaven. Wij konden alleen maar proberen de inhoud interessant te houden. Verder hebben wij zoveel mogelijk de oorspronkelijke stijl van elke schrijver gerespecteerd. Aldus, beste lezer, vindt u in dit boek ietwat geleerde naast meer vertellende teksten of zelfs volkse verhalen. En dat is nou weer het mooie van zo'n werk, weet u. Het getuigt ook een beetje van de nieuwe, meer democratische stijl van publiceren. Zelfs in Weelde zal men daar niet om treuren.

Om u tenslotte nog wat te gerieven met heimwee-ige beelden uit vervlogen tijden, hebben wij hier en daar in dit boek oude prenten door de tekst gesmeten. Het zijn bijna visioenen van eenvoud en gezelligheid, zomaar oude stukjes Kerkeneind, Straat en Statie. Ze getuigen van volkse grootsheid in de maatschappelijke context van die tijd. Grootseheid, beste lezer, omdat alle blasé ontbreekt. Heerlijke prenten zijn het, zoals er in de vermelde tentoonstelling talloze bijeengebracht worden. In elk geval zullen er in een apart boekje, dat wellicht volgend jaar verschijnt, zo een hele reeks bijeengebracht worden over Weelde, maar ook over Ravels en Poppel: over elk evenveel, want zo hoort het! De dobbelsteen zal beslissen wie het eerst zal prijken in het boek. En dat doet ons denken aan een stukje

historische najver die ook bij ons -net zoals overal elders trouwens- bestond. Daarover nu even een alinea.

Er is inderdaad steeds najver geweest onder de drie "zustersteden: Ravels, Weelde en Poppel", nu alweer maagdelijk schoon verenigd binnen de grenzen van de aloude Vrijheid Weelde, nu "fusiegemeente Ravels" genoemd. Ook in Weelde zelf zaten drie zusters steeds even naargeestig op elkaars vingers te kijken: het "Kerkeneind", de Straat en de Statie. Elders zeg ik het nog eens bij een plaatje: het is een stuk onverwoestbare folklore. Alleen moet men er de politiek niet al te erg bijhalen. En, beste lezer, omdat men dat toch gemakkelijk doet, zwijgen wij in dit boek over alle vetes die er ooit zijn geweest onder de drie dorpsdelen. Wij wensen u veel lees- en kijkgenot toe met dit boek. Het is een stuk liefde tot eigen heem. Bewaar het dus goed, want onze maatschappij laat ons al niet teveel meer om nog met veel liefde te bejegenen. Tot op het rendez-vous met het tweede boek(je). Als u, beste lezer, daarvoor ideeën heeft, speel ze dan a.u.b. door aan een van de mensen van het comité. Doe zelfs mee met de Heemkundekring, want wij kunnen u daar best gebruiken. Dat zal u in dank worden afgenomen.

Hoofdstuk 1: De voorchristelijke tijd en de archeologie

De bewoners, die in de periode 1700 tot 800 voor Christus (Bronstijdperk) onze contreien bevolkten, moeten een vreedzame, rustige boerenbevolking zijn geweest. Van grote rijkdom was hier geen sprake: de gaven aan de doden in de grafheuvels meegegeven, spreken de taal van de armoede: een bronzen armband of een eenvoudig halssnoer. Door wat veeteelt (vooral het houden van kudden schapen) en door het bewerken van enige akkers, moesten zij in hun levensonderhoud voorzien. Waarschijnlijk leverde het houden van bijen extra inkomsten op in een tijd waarin suiker niet bekend was en honing in het gebrek aan zoetstof moest voorzien. Jacht en visserij zullen zeker nog een aanvulling van het dagelijks rantsoen hebben gevormd. Praktisch alles wat men nodig had, moest men zelf maken.

Deze bewoners hebben uiteraard hun sporen nagelaten en wel het meest opvallend in hun grafheuvels (de tumuli) die in Weelde talrijk aanwezig zijn, of beter waren. Talrijke grafheuvels werden verwoest bij het aanleggen van het vliegveld. Plaatsen waar men opgravingen heeft verricht, zijn: de Vlasroot, het Langven en het Litven, de Hoogeindse Bergen en de Groenendaalse Hoef. Gewoonlijk zijn het de hoogste punten van de omgeving. Enkele van deze grafheuvels werden door de Gemeente gerestaureerd.

In deze grafheuvels werden vaak de stamhoofden met de nodige eerbewijzen begraven. De lijken werden boven een groot vuur verbrand en de resten van beenderen en de asse werden in een klein kistje van ongeveer 70 cm lengte (gewoonlijk een uitgeholde boomstam) gelegd en in een rechthoekige, ondiepe kuil gezet en bedekt met omgekeerde heideplaggen en graszoden. Aldus werd er een kleine ronde heuvel van ongeveer 15 meter doorsnede opgeworpen, die dan nog door eiken palen en een gracht of wal werd omgeven. In het begin werden deze palen op grote afstanden geplaatst. Later, rond 1200 voor Christus, werden ze dicht bij elkaar geplaatst en in de late Bronstijd plaatste men twee tot drie rijen palen, die dan even boven de grond uitstaken.

Aanvankelijk werden dus de crematieresten in een uitgeholde boomstam verzameld. Later echter gebeurde dit in potten, die men urnen noemt. Deze werden met de hand uit leem gedraaid en in het open vuur gedroogd en verhard. Deze urnen zijn peer- of emmervormig, 20 à 30 cm hoog en hebben een diameter van 20 à 25 cm of meer. Zij hebben een zeer eenvoudige versiering die aangebracht werd met een stokje of met een dik touwtje in de vorm van een lus. Zo'n heuvel betekent een klein verhaal over een hele beschaving: hoe de mensen toen begraven werden en waarvan die mensen leefden. De urnen zelf en de bij-gaven vullen dat verhaal nog verder aan: hun vorm en versiering vertellen iets over de cultuur van die mensen. Hoe kan men dit alles achterhalen? Men gaat zo maar niet in het wilde weg liggen graven tot de urn eruit te voorschijn komt. Nee, men snijdt het heuveltje in 4 gelijke delen en dan wordt elk deel afgegraven: d.w.z. horizontaal wordt telkens een schijfje van een paar centimeter weggegraven. En de oppervlakte die er telkens na zo'n afgraving bloot komt, wordt onderzocht: zo kan men bvb. donkere rode vlekken vinden en als men dat chemisch laat onderzoeken, blijkt dat verrot hout te zijn, vermengd met aarde en plantenresten..., een paalgat dus. Hoe wordt de ouderdom hiervan bepaald? De ontleding van de stalen op radio-activiteit vertelt precies hoeveel jaren geleden die heuveltjes werden opgeworpen. Dat is ongeveer 3000 jaar geleden. Ontleding van de oorspronkelijke oppervlaktelaag, dus de oppervlakte waarop 3000 jaar geleden de heuvel werd opgeworpen, vertelt welke planten daar toen groeiden, met name graangewassen, eiken en berken en later ook heide. Aldus kunnen wij er ons een kleine voorstelling van maken hoe onze voorouders hier leefden.

Hoofdstuk 2: De oude parochie van Weelde

In de Middeleeuwen lag Weelde in het zeer uitgestrekte prinsbisdom Luik. Het behoorde tot het dekenaat Hilvarenbeek dat het deel van de huidige provincie Noord-Brabant ten Westen van Den Bosch omvatte en dat samen met zes andere dekenaten het aartsdiakonaat Kempenland vormde. Een aartsdiaken toen kan men zowat vergelijken met een hulpbisschop nu. Bij haar oorsprong zou de parochie St.-Michiel van Weelde een zogenaamde vrije kerk geweest zijn, dit wil zeggen opgericht door een gemeenschap van vrije lieden en niet door een feodale heer. In het oudste document betreffende de parochie echter zien we de kerk in het bezit van een heer, Hendrik van Weelde bijgenaamd Steencop. Deze laatste en zijn vrouw Margaretha schenken in 1260 het ius patronatus (het recht om de pastoor aan te stellen, wat een recht was van de heer die de kerk op zijn domein had laten bouwen) aan de abdij van Averbode en het jaar daarop de tienden (naast de renten uit de kerkelijke goederen en de offergaven één van de bronnen van inkomsten van de kerk). Volgens een aloud gebruik was één derde van de tienden bestemd voor het onderhoud van de kerk en voor de eredienst, één derde voor de armen en één derde voor het levensonderhoud van de pastoor, doch de tweederden bestemd voor kerk en eredienst en voor de armen kwamen doorgaans in de Xde-XIde eeuw in de handen van wereldlijke heren. Deze schenkingen moeten gezien worden in het kader van een hervormingsbeweging die begonnen was met de Gregoriaanse Hervorming in de XIde eeuw. Daardoor wilde men kerkelijke goederen en inkomsten die op onrechtmatige wijze door wereldlijke heren verworven waren, terug aan de kerk doen toekomen. Spijtig genoeg werden doorgaans die goederen (de gronden die bij de kerk hoorden en het daarmee verbonden patronaatsrecht) en die inkomsten (de tienden) niet teruggegeven aan de kerkfabriek aan wie ze rechtens toekwamen, maar aan een abdij of kapittel geschonken. Na enkele geschillen tussen de wereldlijke clerus, de abdij en de feodale heren over de tienden, incorporeerde in 1296 de prinsbisschop van Luik de kerk van Weelde in de abdij van Averbode, waardoor de abdij alle pastorale inkomsten kreeg, maar ook de plicht had in het levensonderhoud te voorzien van de vicarius perpetuus, dit is degene die te Weelde de pastorale taken waarnam.

In de eerste helft van de XIVde eeuw was de pastoor (in de zin van vicarius perpetuus) van Weelde dan ook een regulier van Averbode, maar vanaf 1348 betaalde de abdij seculiere priesters om te Weelde de pastorale taken te vervullen. In de loop der jaren ging deze vergoeding weer een beneficie op zich vormen, waarvan bepaalde personen de materiële voordelen opstrekten zonder de verplichtingen die eraan verbonden waren, waar te nemen. Zo zien we dat in 1399 J.Creyt, die waarschijnlijk aan het pauselijk hof verbleef, en in het begin van de XVIde eeuw Joannes Huberti van Lommel, de aartsdiaken van de Famenne in het prinsbisdom Luik, "pastoors" van Weelde genoemd worden. Doch de taak van pastoor lieten zij vervullen door gehuurde priesters: sacerdotes mercenarii of deservitores.

In de late Middeleeuwen kwamen er in de parochie van Weelde behalve het pastoreel beneficie waaraan de zielzorg was verbonden, nog andere beneficië tot stand. Aan zulk beneficie verbonden de stichters een bepaald inkomen (uit grond of kapitaal) en de verplichting om tot lafenis van hun ziel missen, gebeden of goede werken te verrichten. Zo bestond sinds onheuglijke tijd (in elk geval van voor 1400) het beneficie van de H.Maagd in de kerk. Een beneficie van enigszins bijzondere aard is de kapelanie. De kapel van St.-Jan-Baptist werd in 1347 opgericht niet door één bepaald persoon maar door de inwoners van het gehucht Weelde-sstraat. De kapelaan moest, behalve zielemissen in de week, de zondagsmis lezen voor de inwoners van het gehucht, maar hij mocht geen sacramenten toedienen of begrafenissen doen zonder toelating van de pastoor van St.-Michiel, want de inwoners van Weelde-sstraat bleven parochianen van St.-Michiel. In 1453 werd het beneficie van de HH.Antonius, Catharina, Barbara e.a. gesticht, in 1473 dat van de H.Maagd (in de kapel van St.-Jan), in 1520 dat van de H.Anna en tenslotte in 1524 dat van St.-Joris. Rekening gehouden met het feit dat sommige beneficianten niet altijd ter plaatse resideerden, maar zich mits betaling door een andere beneficiant lieten vervangen, kan men zeggen dat er in het midden van de XVIde eeuw buiten de deservitor van de parochiekerk en de kapelaan nog een drietal priesters verbleven in Weelde.

Deze plattelandspriesters die over het algemeen ofwel bezitters waren van niet zo rijk gedoteerde beneficië, ofwel als deservitoren niet erg hoog bezoldigd werden, en die, omdat de seminaries nog niet bestonden, praktisch geen vorming hadden genoten, vormden een soort van clericaal proletariaat van betrekkelijk laag intellectueel, spiritueel en moreel peil. Zelfs van de vijf bezitters van het pastoraal beneficie die ons uit de XVde eeuw bekend zijn overtraden er twee de celibaatswet. Vijf deservitores zijn ons uit dezelfde periode bekend. Daarvan leefden er drie in concubinaat. Antonius Block bv. wordt

tussen 1436 en 1446 minstens zesmaal door de aartsdiaken beboet wegens concubinaat met zijn meid Katharina. Ook een beneficiant van het altaar van de H.Maagd Lucas Udonis, wordt in het begin van de XVde eeuw beboet wegens het niet onderhouden van het celibaat.

De huidige St.-Michielskerk werd gebouwd in de eerste helft van de XVIde eeuw. De kosten werden (gedeeltelijk) gedragen door de toenmalige "persoon" (bezitter van het beneficie) van de kerk van Weelde, de aartsdiaken Joannes Huberti. Daarom moest de kerkfabriek ieder jaar tien rijnguldens rente betalen aan de rentmeester van de beurzen die Huberti te Leuven gesticht had voor arme studenten uit Lommel, Weelde en Geel. De stenen kapel van St.-Jan die de oorspronkelijke lemen kapel verving, was waarschijnlijk iets vroeger dan de parochiekerk gebouwd. Het bronnenmateriaal zegt ons weinig over het godsdienstig leven van de mensen van Weelde uit de late Middeleeuwen, maar men kan wel veronderstellen dat het niet zoveel diepgang gehad zal hebben. Van de priesters die we zojuist beschreven, kan immers niet erg veel geestelijke leiding uitgegaan zijn. Van de priesters die in Weelde verbleven, was alleen de deservitor van de kerk belast met de zielzorg en zijn pastoraal behelsde waarschijnlijk alleen het toedienen van sacramenten, zodat de gelovigen weinig geestelijke vorming kregen. De andere priesters waren altaristen: hun enige taak bestond in het lezen van (ziele-)missen. Aldus kan men ongeveer vermoeden welk beeld van christelijk leven het gewone, ongeletterde volk opdeed uit dit clericaal bedrijf. Dood en hiernamaals stonden centraal in hun geloofsbeleving en zij vatten de godsdienstpraktijken (missen, sacramenten, getijden, gebeden, aflaten, processies en bedevaarten) voornamelijk op als een waarborg voor het eeuwig leven. Vandaar dat ook steeds nieuwe jaargetijden gesticht werden. Uit Weelde is een uniek document bewaard, begonnen in de XIVde en besloten in de XVIde eeuw: namelijk een obituarium waarin in de volgorde van de kalender de jaargetijden en gedachtenissen staan opgetekend.

Tegen de magische godsdienstbeleving van de late Middeleeuwen werd niet alleen gereageerd door de protestantse hervorming die uitging van Luther en de andere reformatoren. Ook de katholieke hervorming die in de Nederlanden ingeleid werd niet alleen door de doorvoering van de besluiten van het concilie van Trente (1545-1563), maar ook door de oprichting van nieuwe bisdommen (1559) was een reactie. Weelde kwam aldus te behoren tot het bisdom Antwerpen. Aanvankelijk ressorteerde het onder de dekenij Breda, maar toen bij het begin van het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) de dekenij Breda werd beperkt tot het staatsgebied en de nieuwe dekenij Hoogstraten werd opgericht, kwam het onder deze laatste.

Fundamenteel in de hervorming van Trente was de reorganisatie van het beneficiënwezen: de concilievaders van Trente wilden de beneficianten ter plaatse doen resideren en inschakelen in de zielzorg. Zulke reorganisatie werd ook te Weelde doorgevoerd. Reeds in 1572 smolt Sonnius, de eerste bisschop van Antwerpen, enkele beneficiën samen. De vierde bisschop Miraeus voltooide in 1609 het werk van zijn voorganger: de beneficiës van St.-Antonius, St.-Joris en de H.Maagd (in de kapel) werden verbonden met de kapelanie, en dienden dus voortaan om in het levensonderhoud van de kapelaan te voorzien. Reeds Sonnius had van de kapelaan ook een onderpastoor gemaakt, die de pastoor moest bijstaan in de zielezorg. Weelde had dus sinds de Contrareformatie twee priesters, namelijk de pastoor, die sinds het midden van de XVIIde eeuw terug steeds een norbertijn van Averbode was en de onderpastoor-kapelaan, een seculier priester, hoogstwaarschijnlijk doorgaans afgeleverd door het in 1605 gestichte seminarie van Antwerpen. Doch in 1667/68 stichtte Wouter Van den Bergh een beneficie ter ere van de HH.Norbertus en Brigitta en van O.L.Vrouw, te bedienen door een norbertijn, met het doel te Weelde nog een derde priester te hebben. Daarom was uitdrukkelijk bepaald dat het nieuwe beneficie nooit mocht versmolten worden met de pastorij of kapelanie.

In Weelde bestond ook nog steeds het middeleeuwse beneficie van de matricularia of kosterij, waarvan de beneficiant een priester kon zijn. Doch naast de koster-beneficiant kon er tegelijkertijd ook een koster in de hedendaagse zin van het woord zijn. Rond het midden van de XVIIde eeuw was de vader van kapelaan Jacobus Waermans vele jaren lang schoolmeester-koster-organist. Na de dood van zijn vader nam kapelaan Waermans diens taken over. Bij de dood van deze ijverige priester in 1682 werd Michaël Van der Heyden, schoolmeester-koster-organist. Uit dit alles blijkt dat er sinds de XVIIde eeuw regelmatig school werd gehouden te Weelde. In 1733 was er een conflict tussen de clerus en de wereldlijke overheid te Weelde over de vraag wie de torenklok moest onderhouden: de matricularius Stobbelaer uit hoofde van zijn beneficie, dan wel de schoolmeester (op dat ogenblik Herman Bocx) uit hoofde van een contract met de schepenen en mits betaling.

Niettegenstaande de clerus van na het concilie gekenmerkt wordt door een veel groter waardigheid dan de middeleeuwse verdwijnen de schandaalfiguren niet helemaal. Pastoor Severinus Otgeri achtte in 1696 zijn kapelaan J. Dickens onbekwaam tot zijn ambt: hij kon niet fatsoenlijk de mis zingen, omdat hij geen stem had en geen noot muziek kende. Over dezelfde kapelaan werd in 1713 fel geklaagd door de deken, omdat hij zich te buiten ging aan brandewijn en hij werd door het bisdom op de vingers getikt. Nog in de XVIIIde eeuw was de matricularius, E.H. Stobbelaer, in Weelde berucht wegens veelvuldige dronkenschap. De verhouding tussen de pastoor en de regeerders (schout en schepenen) schijnt niet erg goed geweest te zijn, want om allerlei kleinigheden ontstonden soms lang aanslepende moeilijkheden zoals in 1716 toen de pastoor zelf vanop de preekstoel de namen van de kerk-, kapel- en armenmeesters had bekendgemaakt in plaats van dit door de vorster te laten doen (vanuit het nog bestaande vorstershuisje). Ook was er in 1699 en herhaalde malen op het einde van de XVIIIde eeuw ongenoegen bij de Weeldenaren, omdat het regulier beneficie van Wouter Van den Bergh ofwel helemaal niet ofwel door dezelfde priester als de kapelanie bediend werd.

Na de verwoestingen tijdens de godsdiensttroebelen van de XVIde eeuw werden onder Albrecht en Isabella allerwegen in het Vlaamse land de kerken gerestaureerd. In Weelde werkte men aan de reparatie van de kerk in het eerste decennium van de XVIIIde eeuw. In het midden van de eeuw kon men gaan denken aan de verfraaiing van het interieur, waar o.a. Artus Quelling aan meegewerkt heeft. De dochter van de secretaris, Catharina Lemmens, maakte zich toen zeer verdienstelijk door geldinzamelingen. Wanneer echter in het begin van de XVIIIde eeuw de pastoor een nieuw oksaal en orgel liet bouwen, kwamen er alweer reclamaties van de regeerders van Weelde. In de tweede helft van de XVIIIde eeuw moest pastoor Smeesters de kerk en de pastorie nogmaals laten herstellen. Bij de restauratie van de kerk waren de tiendenheffers verplicht (een gedeelte van) de kosten te dragen, krachtens de oorspronkelijke bedoeling van de tienden, die in de loop van de XVIIde-XVIIIde eeuw steeds beter werden begrepen. De regeerders van Weelde hadden bij de restauratie onder Albrecht en Isabella en pastoor Smeesters bij de restauratie in de XVIIIde eeuw een jarenlange strijd te voeren tegen de abdij van Tongerlo, aan wie op niet geheel duidelijke wijze de tienden van Weelde althans gedeeltelijk waren overgegaan.

Na Trente werd de pastoraal veel krachtadiger ter hand genomen. De bevolking werd veel sterker dan tevoren doordrongen van de christelijke leer en moraal. Zoals elders was het ook in Weelde de taak van de pastoor te preken in de hoogmis, terwijl de kapelaan in de vroegmis catechismus-onderricht moest geven. Vermoedelijk gaf ook de kapelaan het catechismus-onderricht aan de jeugd, 's zondags na het ontbijt of voor of na het lof. Daar bovendien vanaf de XVIIde eeuw de kinderen meer en meer regelmatig schoolliepen, werd de godsdienstige vorming van de leken nu veel beter verzekerd dan in de eeuwen daarvoor. De priesters voerden ook een felle actie voor de zedelijke verheffing van het volk. Bijvoorbeeld probeerden zij gemengde bijeenkomsten van de jeugd te verhinderen, maar deken Hieronymus van Diependael zag zich bij zijn jaarlijks bezoek aan de parochie op 1 mei 1694 (hij was speciaal op deze dag gekomen omdat 1 mei een volksfeest was) verplicht een felle preek af te steken tegen deze zogenaamde "labbayen", gemengde benden jongeren. In 1756-1760 moest deken De Vos het grote schandaal aanklagen, dat er op het kerkhof twee taveernen stonden (wel degelijk op het kerkhof, want er was geen haag of muur)! Deze klachten getuigen echter eerder van de hoge eisen van de posttridentijnse clerus dan van zedelijk verval van de bevolking.

De inspanningen van de clerus hebben alleszins geresulteerd in een beter geordend kerkelijk leven van de leken. Op zon- en feestdagen waren er in Weelde twee gelegenheden tot mishoren: de vroegmis van de kapelaan (waarschijnlijk in de kapel, hoewel er op bepaalde ogenblikken daarover moeilijkheden zijn geweest) en de hoogmis van de pastoor. Praktisch iedereen hield zijn Pasen (ongeveer 650 op het einde van de XVIIde eeuw wat neerkomt op de ganse bevolking boven de eerste communie-leeftijd). Behalve in de verplichte godsdienstoefeningen (mishoren, paascommunie, jaarlijkse biecht) zocht de vroomheid van het volk vooral uiting in broederschappen en heiligenverering. De Broederschap van de H. Rozenkrans werd te Weelde gesticht in 1652. St.-Christoffel werd in Weelde bijzonder vereerd: er zouden in 1657, 1667, 1681 en 1691 aan hem genezingen te danken zijn geweest van zieken en gebrekkigen die van elders naar Weelde op bedevaart kwamen. De paus verbond in 1692, 1699, 1730 en 1753 aflaten aan de verering van St.-Christoffel in de kerk of de kapel van Weelde. St.-Jan de Doper trok ook veel volk naar de hem toegewijde kapel. De paus verleende in 1718, 1728 en 1761 aflaten aan de gelovigen die St.-Jan op zijn feestdag in de kapel kwamen groeten. Aanzienlijke stichtingen gebeurden nog regelmatig tot in de eerste helft van de XVIIIde eeuw. De bekendste was de fundatie van Jacob Hubert Ketelaars of het

"Hospitaal". Deze stichting dateert uit 1668 en de kerk van Weelde heeft er tot op de dag van vandaag inkomsten van terwijl er tot tussen de twee wereldoorlogen missen werden opgedragen tot lafenis van de ziel van de stichter.

Hoofdstuk 2: De oude parochie van Weelde

In de Middeleeuwen lag Weelde in het zeer uitgestrekte prinsbisdom Luik. Het behoorde tot het dekenaat Hilvarenbeek dat het deel van de huidige provincie Noord-Brabant ten Westen van Den Bosch omvatte en dat samen met zes andere dekenaten het aartsdiakonaat Kempenland vormde. Een aartsdiaken toen kan men zowat vergelijken met een hulpbisschop nu. Bij haar oorsprong zou de parochie St.-Michiel van Weelde een zogenaamde vrije kerk geweest zijn, dit wil zeggen opgericht door een gemeenschap van vrije lieden en niet door een feodale heer. In het oudste document betreffende de parochie echter zien we de kerk in het bezit van een heer, Hendrik van Weelde bijgenaamd Steencop. Deze laatste en zijn vrouw Margaretha schenken in 1260 het ius patronatus (het recht om de pastoor aan te stellen, wat een recht was van de heer die de kerk op zijn domein had laten bouwen) aan de abdij van Averbode en het jaar daarop de tienden (naast de renten uit de kerkelijke goederen en de offergaven één van de bronnen van inkomsten van de kerk). Volgens een aloud gebruik was één derde van de tienden bestemd voor het onderhoud van de kerk en voor de eredienst, één derde voor de armen en één derde voor het levensonderhoud van de pastoor, doch de tweederden bestemd voor kerk en eredienst en voor de armen kwamen doorgaans in de Xde-XIde eeuw in de handen van wereldlijke heren. Deze schenkingen moeten gezien worden in het kader van een hervormingsbeweging die begonnen was met de Gregoriaanse Hervorming in de XIde eeuw. Daardoor wilde men kerkelijke goederen en inkomsten die op onrechtmatige wijze door wereldlijke heren verworven waren, terug aan de kerk doen toekomen. Spijtig genoeg werden doorgaans die goederen (de gronden die bij de kerk hoorden en het daarmee verbonden patronaatsrecht) en die inkomsten (de tienden) niet teruggegeven aan de kerkfabriek aan wie ze rechtens toekwamen, maar aan een abdij of kapittel geschonken. Na enkele geschillen tussen de wereldlijke clerus, de abdij en de feodale heren over de tienden, incorporeerde in 1296 de prinsbisschop van Luik de kerk van Weelde in de abdij van Averbode, waardoor de abdij alle pastorale inkomsten kreeg, maar ook de plicht had in het levensonderhoud te voorzien van de vicarius perpetuus, dit is degene die te Weelde de pastorale taken waarnam.

In de eerste helft van de XIVde eeuw was de pastoor (in de zin van vicarius perpetuus) van Weelde dan ook een regulier van Averbode, maar vanaf 1348 betaalde de abdij seculiere priesters om te Weelde de pastorale taken te vervullen. In de loop der jaren ging deze vergoeding weer een beneficie op zich vormen, waarvan bepaalde personen de materiële voordelen opstrekten zonder de verplichtingen die eraan verbonden waren, waar te nemen. Zo zien we dat in 1399 J.Creyt, die waarschijnlijk aan het pauselijk hof verbleef, en in het begin van de XVIde eeuw Joannes Huberti van Lommel, de aartsdiaken van de Famenne in het prinsbisdom Luik, "pastoors" van Weelde genoemd worden. Doch de taak van pastoor lieten zij vervullen door gehuurde priesters: sacerdotes mercenarii of deservitores.

In de late Middeleeuwen kwamen er in de parochie van Weelde behalve het pastoreel beneficie waaraan de zielzorg was verbonden, nog andere beneficiës tot stand. Aan zulk beneficie verbonden de stichters een bepaald inkomen (uit grond of kapitaal) en de verplichting om tot lafenis van hun ziel missen, gebeden of goede werken te verrichten. Zo bestond sinds onheuglijke tijd (in elk geval van voor 1400) het beneficie van de H.Maagd in de kerk. Een beneficie van enigszins bijzondere aard is de kapelanie. De kapel van St.-Jan-Baptist werd in 1347 opgericht niet door één bepaald persoon maar door de inwoners van het gehucht Weelde-sstraat. De kapelaan moest, behalve zielemissen in de week, de zondagsmis lezen voor de inwoners van het gehucht, maar hij mocht geen sacramenten toedienen of begrafenissen doen zonder toelating van de pastoor van St.-Michiel, want de inwoners van Weelde-sstraat bleven parochianen van St.-Michiel. In 1453 werd het beneficie van de HH.Antonius, Catharina, Barbara e.a. gesticht, in 1473 dat van de H.Maagd (in de kapel van St.-Jan), in 1520 dat van de H.Anna en tenslotte in 1524 dat van St.-Joris. Rekening gehouden met het feit dat sommige beneficianten niet altijd ter plaatse resideerden, maar zich mits betaling door een andere beneficiant lieten vervangen, kan men zeggen dat er in het midden van de XVIde eeuw buiten de deservitor van de parochiekerk en de kapelaan nog een drietal priesters verbleven in Weelde.

Deze plattelandspriesters die over het algemeen ofwel bezitters waren van niet zo rijk gedoteerde beneficiës, ofwel als deservitoren niet erg hoog bezoldigd werden, en die, omdat de seminaries nog niet bestonden, praktisch geen vorming hadden genoten, vormden een soort van clericaal proletariaat van betrekkelijk laag intellectueel, spiritueel en moreel peil. Zelfs van de vijf bezitters van het pastoraal beneficie die ons uit de XVde eeuw bekend zijn overtraden er twee de celibaatswet. Vijf deservitores zijn ons uit dezelfde periode bekend. Daarvan leefden er drie in concubinaat. Antonius Block bv. wordt

tussen 1436 en 1446 minstens zesmaal door de aartsdiaken beboet wegens concubinaat met zijn meid Katharina. Ook een beneficiant van het altaar van de H.Maagd Lucas Udonis, wordt in het begin van de XVde eeuw beboet wegens het niet onderhouden van het celibaat.

De huidige St.-Michielskerk werd gebouwd in de eerste helft van de XVIde eeuw. De kosten werden (gedeeltelijk) gedragen door de toenmalige "persoon" (bezitter van het beneficie) van de kerk van Weelde, de aartsdiaken Joannes Huberti. Daarom moest de kerkfabriek ieder jaar tien rijnguldens rente betalen aan de rentmeester van de beurzen die Huberti te Leuven gesticht had voor arme studenten uit Lommel, Weelde en Geel. De stenen kapel van St.-Jan die de oorspronkelijke lemen kapel verving, was waarschijnlijk iets vroeger dan de parochiekerk gebouwd. Het bronnenmateriaal zegt ons weinig over het godsdienstig leven van de mensen van Weelde uit de late Middeleeuwen, maar men kan wel veronderstellen dat het niet zoveel diepgang gehad zal hebben. Van de priesters die we zojuist beschreven, kan immers niet erg veel geestelijke leiding uitgegaan zijn. Van de priesters die in Weelde verbleven, was alleen de deservitor van de kerk belast met de zielzorg en zijn pastoraal behelste waarschijnlijk alleen het toedienen van sacramenten, zodat de gelovigen weinig geestelijke vorming kregen. De andere priesters waren altaristen: hun enige taak bestond in het lezen van (ziele-)missen. Aldus kan men ongeveer vermoeden welk beeld van christelijk leven het gewone, ongeletterde volk opdeed uit dit clericaal bedrijf. Dood en hiernamaals stonden centraal in hun geloofsbeleving en zij vatten de godsdienstpraktijken (missen, sacramenten, getijden, gebeden, aflaten, processies en bedevaarten) voornamelijk op als een waarborg voor het eeuwig leven. Vandaar dat ook steeds nieuwe jaargetijden gesticht werden. Uit Weelde is een uniek document bewaard, begonnen in de XIVde en besloten in de XVIde eeuw: namelijk een obituarium waarin in de volgorde van de kalender de jaargetijden en gedachtenissen staan opgetekend.

Tegen de magische godsdienstbeleving van de late Middeleeuwen werd niet alleen gereageerd door de protestantse hervorming die uitging van Luther en de andere reformatoren. Ook de katholieke hervorming die in de Nederlanden ingeleid werd niet alleen door de doorvoering van de besluiten van het concilie van Trente (1545-1563), maar ook door de oprichting van nieuwe bisdommen (1559) was een reactie. Weelde kwam aldus te behoren tot het bisdom Antwerpen. Aanvankelijk ressorteerde het onder de dekenij Breda, maar toen bij het begin van het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) de dekenij Breda werd beperkt tot het staatsgebied en de nieuwe dekenij Hoogstraten werd opgericht, kwam het onder deze laatste.

Fundamenteel in de hervorming van Trente was de reorganisatie van het beneficiënwezen: de concilievaders van Trente wilden de beneficianten ter plaatse doen resideren en inschakelen in de zielzorg. Zulke reorganisatie werd ook te Weelde doorgevoerd. Reeds in 1572 smolt Sonnius, de eerste bisschop van Antwerpen, enkele beneficiën samen. De vierde bisschop Miraeus voltooide in 1609 het werk van zijn voorganger: de beneficiës van St.-Antonius, St.-Joris en de H.Maagd (in de kapel) werden verbonden met de kapelanie, en dienden dus voortaan om in het levensonderhoud van de kapelaan te voorzien. Reeds Sonnius had van de kapelaan ook een onderpastoor gemaakt, die de pastoor moest bijstaan in de zielezorg. Weelde had dus sinds de Contrareformatie twee priesters, namelijk de pastoor, die sinds het midden van de XVIIde eeuw terug steeds een norbertijn van Averbode was en de onderpastoor-kapelaan, een seculier priester, hoogstwaarschijnlijk doorgaans afgeleverd door het in 1605 gestichte seminarie van Antwerpen. Doch in 1667/68 stichtte Wouter Van den Bergh een beneficie ter ere van de HH.Norbertus en Brigitta en van O.L.Vrouw, te bedienen door een norbertijn, met het doel te Weelde nog een derde priester te hebben. Daarom was uitdrukkelijk bepaald dat het nieuwe beneficie nooit mocht versmolten worden met de pastorij of kapelanie.

In Weelde bestond ook nog steeds het middeleeuwse beneficie van de matricularia of kosterij, waarvan de beneficiant een priester kon zijn. Doch naast de koster-beneficiant kon er tegelijkertijd ook een koster in de hedendaagse zin van het woord zijn. Rond het midden van de XVIIde eeuw was de vader van kapelaan Jacobus Waermans vele jaren lang schoolmeester-koster-organist. Na de dood van zijn vader nam kapelaan Waermans diens taken over. Bij de dood van deze ijverige priester in 1682 werd Michaël Van der Heyden, schoolmeester-koster-organist. Uit dit alles blijkt dat er sinds de XVIIde eeuw regelmatig school werd gehouden te Weelde. In 1733 was er een conflict tussen de clerus en de wereldlijke overheid te Weelde over de vraag wie de torenklok moest onderhouden: de matricularius Stobbelaer uit hoofde van zijn beneficie, dan wel de schoolmeester (op dat ogenblik Herman Bocx) uit hoofde van een contract met de schepenen en mits betaling.

Niettegenstaande de clerus van na het concilie gekenmerkt wordt door een veel groter waardigheid dan de middeleeuwse verdwijnen de schandaalfiguren niet helemaal. Pastoor Severinus Otgeri achtte in 1696 zijn kapelaan J. Dickens onbekwaam tot zijn ambt: hij kon niet fatsoenlijk de mis zingen, omdat hij geen stem had en geen noot muziek kende. Over dezelfde kapelaan werd in 1713 fel geklaagd door de deken, omdat hij zich te buiten ging aan brandewijn en hij werd door het bisdom op de vingers getikt. Nog in de XVIIIde eeuw was de matricularius, E.H. Stobbelaer, in Weelde berucht wegens veelvuldige dronkenschap. De verhouding tussen de pastoor en de regeerders (schout en schepenen) schijnt niet erg goed geweest te zijn, want om allerlei kleinigheden ontstonden soms lang aanslepende moeilijkheden zoals in 1716 toen de pastoor zelf vanop de preekstoel de namen van de kerk-, kapel- en armenmeesters had bekendgemaakt in plaats van dit door de vorster te laten doen (vanuit het nog bestaande vorstershuisje). Ook was er in 1699 en herhaalde malen op het einde van de XVIIIde eeuw ongenoegen bij de Weeldenaren, omdat het regulier beneficie van Wouter Van den Bergh ofwel helemaal niet ofwel door dezelfde priester als de kapelanie bediend werd.

Na de verwoestingen tijdens de godsdiensttroebelen van de XVIde eeuw werden onder Albrecht en Isabella allerwegen in het Vlaamse land de kerken gerestaureerd. In Weelde werkte men aan de reparatie van de kerk in het eerste decennium van de XVIIIde eeuw. In het midden van de eeuw kon men gaan denken aan de verfraaiing van het interieur, waar o.a. Artus Quelling aan meegewerkt heeft. De dochter van de secretaris, Catharina Lemmens, maakte zich toen zeer verdienstelijk door geldinzamelingen. Wanneer echter in het begin van de XVIIIde eeuw de pastoor een nieuw oksaal en orgel liet bouwen, kwamen er alweer reclamaties van de regeerders van Weelde. In de tweede helft van de XVIIIde eeuw moest pastoor Smeesters de kerk en de pastorie nogmaals laten herstellen. Bij de restauratie van de kerk waren de tiendenheffers verplicht (een gedeelte van) de kosten te dragen, krachtens de oorspronkelijke bedoeling van de tienden, die in de loop van de XVIIde-XVIIIde eeuw steeds beter werden begrepen. De regeerders van Weelde hadden bij de restauratie onder Albrecht en Isabella en pastoor Smeesters bij de restauratie in de XVIIIde eeuw een jarenlange strijd te voeren tegen de abdij van Tongerlo, aan wie op niet geheel duidelijke wijze de tienden van Weelde althans gedeeltelijk waren overgegaan.

Na Trente werd de pastoraal veel krachtadiger ter hand genomen. De bevolking werd veel sterker dan tevoren doordrongen van de christelijke leer en moraal. Zoals elders was het ook in Weelde de taak van de pastoor te preken in de hoogmis, terwijl de kapelaan in de vroegmis catechismus-onderricht moest geven. Vermoedelijk gaf ook de kapelaan het catechismus-onderricht aan de jeugd, 's zondags na het ontbijt of voor of na het lof. Daar bovendien vanaf de XVIIde eeuw de kinderen meer en meer regelmatig schoolliepen, werd de godsdienstige vorming van de leken nu veel beter verzekerd dan in de eeuwen daarvoor. De priesters voerden ook een felle actie voor de zedelijke verheffing van het volk. Bijvoorbeeld probeerden zij gemengde bijeenkomsten van de jeugd te verhinderen, maar deken Hieronymus van Diependael zag zich bij zijn jaarlijks bezoek aan de parochie op 1 mei 1694 (hij was speciaal op deze dag gekomen omdat 1 mei een volksfeest was) verplicht een felle preek af te steken tegen deze zogenaamde "labbayen", gemengde benden jongeren. In 1756-1760 moest deken De Vos het grote schandaal aanklagen, dat er op het kerkhof twee taveernen stonden (wel degelijk op het kerkhof, want er was geen haag of muur)! Deze klachten getuigen echter eerder van de hoge eisen van de posttridentijnse clerus dan van zedelijk verval van de bevolking.

De inspanningen van de clerus hebben alleszins geresulteerd in een beter geordend kerkelijk leven van de leken. Op zon- en feestdagen waren er in Weelde twee gelegenheden tot mishoren: de vroegmis van de kapelaan (waarschijnlijk in de kapel, hoewel er op bepaalde ogenblikken daarover moeilijkheden zijn geweest) en de hoogmis van de pastoor. Praktisch iedereen hield zijn Pasen (ongeveer 650 op het einde van de XVIIde eeuw wat neerkomt op de ganse bevolking boven de eerste communie-leeftijd). Behalve in de verplichte godsdienstoefeningen (mishoren, paascommunie, jaarlijkse biecht) zocht de vroomheid van het volk vooral uiting in broederschappen en heiligenverering. De Broederschap van de H. Rozenkrans werd te Weelde gesticht in 1652. St.-Christoffel werd in Weelde bijzonder vereerd: er zouden in 1657, 1667, 1681 en 1691 aan hem genezingen te danken zijn geweest van zieken en gebrekkigen die van elders naar Weelde op bedevaart kwamen. De paus verbond in 1692, 1699, 1730 en 1753 aflaten aan de verering van St.-Christoffel in de kerk of de kapel van Weelde. St.-Jan de Doper trok ook veel volk naar de hem toegewijde kapel. De paus verleende in 1718, 1728 en 1761 aflaten aan de gelovigen die St.-Jan op zijn feestdag in de kapel kwamen groeten. Aanzienlijke stichtingen gebeurden nog regelmatig tot in de eerste helft van de XVIIIde eeuw. De bekendste was de fundatie van Jacob Hubert Ketelaars of het

"Hospitaal". Deze stichting dateert uit 1668 en de kerk van Weelde heeft er tot op de dag van vandaag inkomsten van terwijl er tot tussen de twee wereldoorlogen missen werden opgedragen tot lafenis van de ziel van de stichter.

Hoofdstuk 3: De Vrijheid Weelde

De Vrijheid Weelde vindt haar oorsprong 700 jaar geleden. De oudste archiefstukken, waarvan alleen afschriften van latere datum bewaard bleven, gaan terug tot de 13e eeuw. In die tijd was Weelde een dorp dat deel uitmaakte van het oude hertogdom Brabant. Dit omvatte de huidige provincies Brabant, Antwerpen en het huidige Nederlandse Noord-Brabant. Dit hertogdom werd bestuurd vanuit Leuven. Hendrik I, Hertog van Brabant tussen 1190 en 1235, begon met de bestuurlijke en rechterlijke inrichting van zijn hertogdom. In ieder dorp stelde hij een "villicus" of stadhouder aan. Die moest de hertog ter plaatse vervangen en werd meestal gekozen uit verdienstelijke krijgslieden die onder de hertog gediend hadden. Zijn bevoegdheden waren verscheiden.

Op de eerste plaats moest hij waken over het maalrecht; de laatste korrel graan van de dorpen Ravels, Weelde en Poppel moest gemalen worden op de windmolen van Weelde of op de watermolen van Rovert-Poppel. Op elk mud graan werd één vat of 1/16e deel afgehouden. Een mud was 75 kg. en een vat was 4,7 kg (schepmeel). Hij stond in voor de graantienden en de tienden op biggen, lammeren en jonge ganzen, welke vanaf 1620 met een evenwaardig geldbedrag aangezuiverd konden worden. Hij inde de "houtschat" bij houtkoopdagen en de jachtpacht. Hij bepaalde de grondbelasting of de cijns, maar in de 18de eeuw werd dit laatste werk opgedragen aan de "bedesetter" of borgemeester. Het dorp kreeg elk jaar een andere borgemeester. De tienden konden aan derden verpacht of verkocht worden. Immers, Gijsbrecht Bac, heer van Weelde, verkocht in 1365 twee derden van de Weeldse tienden aan Wouter Bac uit Tilburg, die abt was in Tongerlo. Deze tienden hadden betrekking op: "Geneynde, 't Gulden, de Hegge, de Schijne en de Leemputten". Naast al deze verplichtingen die de inwoners van het dorp t.o.v. de stadhouder of de Heer van Weelde hadden, kregen ze echter ook de kans om bepaalde voorrechten en vrijheden te bekomen. Dit kon gebeuren door de betaling van extra belastingen, de "Noodbede". Deze noodbeden waren niet verplicht voor de dorpen, maar sommige dorpen betaalden ze toch ter verwerving van voorrechten. Het bekomen van een "Vrijheid" was in feite een afgekocht privilege. De gemeenschap die de voornaamste vrijheden bekwam, werd ook "Vrijheid" genoemd. Weelde werd zo'n Vrijheid onder Hertog Jan I, die hertog van Brabant was van 1268 tot 1294.

Om de vele oorlogen ter uitbreiding van zijn hertogdom te bekostigen, had hij een menigte noodbeden moeten innen en het is meer dan waarschijnlijk dat Weelde zijn vrijheidsbrief bekwam onder zijn bestuur. Het eerste en voornaamste voorrecht van een Vrijheid was de aanstelling van zeven schepenen, die een ruime rechterlijke bevoegdheid hadden. Ze werden gekozen uit de welgestelde burgers, "de gegoyde ingesetene". De schepenkeuze gebeurde: "na gehoord te hebben de replatie der principaelste gegoydens, representerende 't corpus deser gemeynte", na dus advies ingewonnen te hebben van de meest welgestelde burgers, die uitsluitend inspraak hadden bij belangrijke beslissingen. De schepenbank werd voorgezeten door een schout. Er was ook een secretaris en een penningmeester aan verbonden. De eerste schepen in rang was de schepen-president. De schout was de belangrijkste figuur van de Vrijheid en hij was meestal "meester in de rechten".

De schepenbank van Weelde oefende de rechterlijke macht uit over de drie dorpen (Weelde, Ravels en Poppel). De schepenbank, ook vierschaar genoemd, had alle rechtsmacht en ze vonniste alle geschillen die de "grond" raakten bij scheidingen, delingen, koopdagen, voogdij en nalatenschappen. Ze was ook bevoegd voor geschillen rakende "lijf en let", zoals beledigingen, vechtpartijen en bedrog. Zelfs behandelde ze halszaken als moord, roofmoord, verkrachting en brandstichting. Ter voorlichting van de bevolking hield de schout tweemaal per jaar "de eeninghe", rond Pasen en rond Kerstmis. De "eeninghe" was een soort volksvergadering en hierover schreef Hertog Jan II in 1296: "de eeninghe van Weelde dat zijn alle de dorpen gehuchten oft plaetsen die onder Weelde zijn vereenicht oft daeronder ressorteren; te weten in regard van bancke (rechtsspraak) namelijk de Vrijheid Weelde metter dorpen van Ravels en Poppel". In 1307 schreef Hertog Jan II nog: "...dat die van Ravels en Poppel naar Weelde te rade en te rechte commen". Een ander voorrecht dat Weelde van de Hertog bekwam, was de vrijstelling van "hand- en spandienst". Weelde had zich vrijgekocht van de verplichting om in dienst van de hertog te gaan werken (met handwerkers en gespan) aan de vestingwerken van Antwerpen en aan de wallen van 's-Hertogenbosch.

Door huwelijk en andere omstandigheden kwam Weelde in de 14de eeuw aan de graaf van Vlaanderen. In 1407 ruilde Jan zonder Vrees, graaf van Vlaanderen, met Antoon van Boergondië, hertog van Brabant, Dendermonde tegen Weelde en ressort. In die periode bekwam Weelde ook

voorrechten van de graaf van Vlaanderen, o.a. tolvrij verkeer van koopwaar, voornamelijk wol en vlas, over wegen en bruggen van Vlaanderen. Andere voorrechten die Weelde bekwam in de 15e eeuw waren: de oprichting van twee jaarmarkten en een wekelijkse vrijdagmarkt. Ook de oprichting van de schuttersgilden dateert uit die tijd en het voorrecht van de ingezetenen alleen te mogen gevonnist worden door de eigen vierschaar. Een Vrijheid betekende een welvarende gemeenschap, die veel extra-belastingen kon betalen en dat bleek verder uit het hoog aantal hoogstudenten, ingeschreven aan de universiteit te Leuven. Over een periode van 300 jaar, van 1490 tot 1789, telde Weelde 50 studenten, Poppel 16 en Ravels 3.

De eerste door Brabant genoemde "Heer van Weelde" was Joannes de Bie, die in 1296 werd aangesteld. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Hendrik de Bie, die vermoedelijk geen mannelijke afstammelingen naliet, want zijn dochter Catharina de Bie werd vervolgens "Vrouw van Weelde". Door haar huwelijk met Gijsbrecht Bac van West-Tilburg kwam het stadhouderschap in handen van het geslacht Bac (Bax) dat van vader op zoon vererfd werd. Na Gijsbrecht kwam Laurens, daarna weer een Gijsbrecht en na deze weer een Laurens. Daar deze uitwijkt om schout te worden in het Nederlandse Oosterhout en in Weelde een deel van zijn rechten verkoopt, gaat het stadhouderschap over naar Jacob Peeters van Wijtvliet. Het geslacht Van den Nieuwenhuyzen heeft in de 15e en 16e eeuw de Vrijheid van schouten voorzien: Henricus, Bartholomeus, Govaert en Bartholomeus Van den Nieuwenhuyzen waren gekende schouten van de Vrijheid. Roemrijke afstammelingen van dit geslacht hebben ver buiten Weelde de faam van hun rechtsgeleerdheid uitgedragen. Tijdens de godsdiensttwisten van de 16e eeuw heeft de Vrijheid droeve dagen beleefd. Bartholomeus Verhoeven, Schout, Joannes Matthijssen, zijn secretaris, en 13 anderen werden samen om hun geloof gemarteld en gedood in 't jaar 1573, één jaar na de marteldood van Nicolaus Janssen Poppelius.

De bolwerken van de Vrijheid waren twee versterkte kastelen die binnen "de borch" gelegen waren. Sommigen denken dat deze burchten verwoest zijn in 1590 door soldaten van Bergen tijdens de veldtocht van prins Maurits van Oranje tegen de Spanjaarden. Maar als we de Weeldse geschiedschrijver pastoor Van Dungen mogen geloven, moet die verwoesting reeds in 1487 gebeurd zijn. Hij vermeldt immers dat er ouderlingen waren die het puin van de grondvesten nog gezien hadden en Zebertus Van Dungen was pastoor van Weelde vanaf 1598. Op deze burchten woonden de patriciërs (lagere adel) en de verwoestingen van 1487 werden door de troepen van keizer Maximiliaan aangericht in de strijd tegen de lagere adel. Onze drie dorpen beleefden toen een echte rampspoed. Weelde viel van 1071 zielen in 1480 terug naar 847 zielen in 1496. De eerste ernstige schermutseling die de Vrijheid Weelde kende, had plaats op 23 januari 1419. Op die datum was de abt van Tongerlo er in geslaagd de gedeeltelijke afscheiding van Ravels te bewerken. Hij mocht daar een schepensbank oprichten die alleen de lagere rechtsspraak kon beoefenen. Hij stelde zeven schepenen aan met een meier of voorzitter van de rechtbank. Ravels bleef echter bij Weelde voor de middelbare en hogere rechtsspraak tot in 1438. Toen wilde Ravels bij Weelde weg en het liet zich plaatsen onder de bevoegdheid van de schepensbank van de stad Antwerpen. In 1558 bekwam Ravels een volledig zelfstandige schepensbank, maar moest ze weer prijsgeven in 1619 onder de prins van Oranje.

Jan de Knuyt, een Zeeuw uit Middelburg, beleende de dorpen Weelde en Ravels. Hij stond ervoor bekend, dat hij zich door steekpenningen liet beïnvloeden. Onder zijn bewind werd de Vrijheid Weelde weer heringericht naar vroegere maatstaf en dat duurde tot in 1626. Met Amalia van Solms, landvoogdes, heeft de Weeldse schepensbank jarenlang geprocedeerd om te behouden wat het had. Uiteindelijk is Weelde daarin niet gelukt, want zelfs Poppel verkreeg een eigen schepensbank in 1655 en Ravels in 1663. In acht jaar tijd moest de Vrijheid een gevoelige aderlating ondergaan. De 18e eeuw, onder Oostenrijks bewind, was voor de Vrijheid een periode van stille welvaart. Uit de volkstelling van 1754 leerden we dat de Vrijheid, bekeken volgens neringen en ambachten, één gesloten gemeenschap vormde, waarin Weeldenaren waren aangewezen op Weeldenaren. Toen waren er 101 grote en kleine landbouwuitbatingen. Huisnijverheid of zelfstandige bedrijven waren weer te vinden in: 1 molen, 1 koperslagerij, 1 olieslagerij, 2 brouwerijen, 1 gareelmakerij, 3 wagenmakerijen en 1 schoenmakerij. Verder woonden er: 15 spinsters, 3 spinners, 7 wevers en 1 lakenwever, 7 kleermakers, 3 strodekkers, 1 kuiper, 5 herbergiers en 1 herbergierster. Ook werden er 22 werklieden vernoemd, 1 pastoor, 1 kapelaan, 1 onderwijzer-koster en 1 vorster. De vorster heette later "veldwachter". Tegen de Sint-Michielskerk was een verhoog, het vorstershuisje (bestaat nu nog) van waarop hij de inwoners na de zondagsmis allerhande aankondigingen, besluiten en verordeningen van de schepensbank ten gehore bracht.

Naar de aantallen doopsels, huwelijken en sterfgevallen tussen 1600 en 1800 kon men de kern van de Weeldse families van toen rangschikken als volgt: De Bont, Bax, Dickens, Vermeeren, Van Eyndhoven, Luyten, Janssen, Vloemans, Van Beeck, Van den Heuvel, Van Hees, Van Heyst, Van Loon, Bols, De Bie en Verheyen. De Vrijheid bleef bestaan tot aan de Franse Revolutie in 1789. Een grondige reorganisatie van bestuurlijke en rechterlijke inrichtingen werd hierdoor teweeggebracht. De "gemeente" zoals we die nu kennen, vond toen haar oorsprong.

Hoofdstuk 4: Weelde in de 19de en 20ste eeuw

A. In bestuurlijk opzicht

Ook voor Weelde luidt de Franse Revolutie een nieuw tijdvak in. Door de afschaffing van privileges en feodale rechten groeien de burgerlijke en kerkelijke instellingen op het lokale vlak uit tot de gemeenten en parochies zoals we die tot voor kort (voor de gemeenten: tot voor de fusie, voor de parochie: tot voor de hervormingen van Vaticanum II) kenden.

Bij de eerste inval van de Fransen in ons land in 1792 trokken de Franse legers via Weelde van Mol naar Breda. In 1794 bezetten de Fransen definitief het huidige België. In 1795 werd het bezet gebied ingelijfd bij Frankrijk. Een gecentraliseerd bestuur werd ingevoerd. Door de afschaffing van de regionale instellingen, zoals Staten en Raad van Brabant, verloren de oude provinciën of vorstendommen van de Zuidelijke Nederlanden hun autonomie. Ze werden ingedeeld in departementen, die bestuurd werden door een prefect. Weelde kwam te behoren tot het "département des deux Nèthes". Ook op het lokale vlak uniformiseerden de Fransen het bestuur: overal werd een op dezelfde manier gestructureerde gemeenteraad, met een "maire" of burgemeester aan het hoofd, ingericht. De taak van de armentafel of tafel van de H.Geest werd overgenomen door een Bureau de Bienfaisance, de voorloper van de C.O.O. In 1798 werd hier de Franse constitutie voorgelezen. Aanvankelijk hadden de Fransen het echter moeilijk ambtenaren te vinden die met hen wilden meewerken. Vooral de wet van 1798 over de legerdienst van jonge mannen van 20 tot 25 jaar stuitte op verzet, dat zich in de Kempen uitte in de Boerenkrijg "voor Outer en Heerd". Doch nadat Napoleon een concordaat met de paus gesloten had, gaf de geestelijkheid haar tegenstand op. Zij werd daarin door de bevolking gevolgd en de Fransen vonden loyale ambtenaren, hoewel het régime natuurlijk nooit populair werd. Een viertal Weeldenaars vonden de dood in Napoleons leger, niet op het slagveld, maar als gevolg van ziekte.

Bij het begin van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) zat de gemeente Weelde diep in de schuld tengevolge van de opeisingen zowel door de Fransen als door de geallieerden. In 1825 verkocht de gemeente woeste gronden (hei) om die schuld af te betalen. Uit deze tijd moet ook een merkwaardig voorval vermeld worden. Op 17 maart 1824 was er een buitengewone zitting van de gemeenteraad van Weelde en Ravels, omdat Poppel eiste dat alle inwoners van de vroegere Vrijheid Weelde zouden bijdragen tot het onderhoud van de brug van Rovers (over de Aa). De verenigde gemeenteraadsleden van Weelde en Ravels lieten echter weten aan de koninklijke commissaris voor de omtrek van Turnhout dat, aangezien de gemeenten Weelde, Ravels en Poppel ondertussen van elkaar gescheiden waren en aangezien de privileges verbonden aan het gezamenlijk onderhoud van de Roversse brug niet meer golden, voortaan alleen de Poppelaren de brug maar moesten onderhouden. Met de Belgische omwenteling in 1830 trokken de Hollandse troepen die vlakbij Weelde, in het Ravels kamp, ingekwartierd lagen, juist aan het dorp voorbij. Daar de oorlogstoestand duurde tot 1839, had de grensstreek in de eerstvolgende jaren trouwens nog wel meer te lijden van inkwartiering van soldaten. De bestuurlijke indeling zoals die reeds was ingevoerd door de Fransen, werd in het onafhankelijke België grotendeels behouden, hoewel onder andere benamingen: bv. het departement van de twee Nethen werd de provincie Antwerpen. In 1840 werd een gemeentehuis gebouwd bij de Sint-Janskapel. Het heeft dienst gedaan tot de bouw van het nieuwe gemeentehuis dat waarschijnlijk niet zonder reden juist halverwege St.-Jan en St.-Michiel werd gebouwd.

In de periode van het onafhankelijke België doen zich in Weelde verder geen belangrijke wijzigingen in bestuurlijk opzicht meer voor. Onder de oorlog 1914-1918 had Weelde niet zo heel veel te lijden. Gewoonlijk lagen er 30 à 40 Duitse soldaten die de bevolking met rust lieten. Aan de grens werd een spion gefusilleerd. Het dorp leverde 28 strijders waarvan er een tiental tijdens de oorlog gesneuveld zijn. In de oorlog van 1940-1945 sneuvelden 4 Weeldse soldaten. Er vielen ook slachtoffers te betreuren onder de burgerlijke bevolking, o.a. door het neerstorten van een vliegtuig op de bakkerij van Van Tigchelt. Ingrijpende hervormingen in de pas voorbij en eerstkomende jaren op lokaal, regionaal en nationaal niveau wijzen erop, dat we weer in een overgangperiode zitten die een nieuw tijdvak inleidt. Op 1 april 1977 werd de C.O.O. omgevormd tot het O.C.M.W. Bracht de langzame aftakeling van de middeleeuwse instellingen de scheiding mee van Weelde, Ravels en Poppel, die eertijds samen de Vrijheid Weelde uitmaakten, door één van de hervormingen van onze huidige overgangperiode zijn deze drie dorpen sinds 1 januari 1977 weer met elkaar verenigd in de fusiegemeente Ravels.

B. In sociaal-economisch opzicht

Betekenden de jaren rond 1800 ook voor Weelde op bestuurlijk gebied een grondige wijziging, op sociaal-economisch gebied bleef hier zoals elders in de Kempen het Ancien Régime in menig opzicht nog duren tot lang na de Franse Revolutie. De industriële revolutie, elders in België toch reeds volop aan de gang sinds het einde van de XVIIIde eeuw, ging aan Weelde zoals trouwens aan de meeste Kempische dorpen voorlopig voorbij. Klep is van oordeel dat de Baronie van Breda en de Noorderkempen waartoe dus ook Weelde behoorde, in de XIXde eeuw leden onder een te eenzijdig agrarisch gerichte activiteit. Uit de beroepsstructuur van de bevolking blijkt zeer duidelijk dat Weelde tot ver in de XXste eeuw een haast exclusief landbouwdorp blijft. In 1810 zijn er 50% landbouwers, 35% landarbeiders en 15% ambachtslieden, handelaars en renteniers. In 1900 schreef pastoor Jacobs dat de bevolking zich uitsluitend op de landbouw toelegde. Hij telde toen meer dan 100 boerensteden of pachthoeven. De Weeldse boeren deden praktisch uitsluitend aan veeteelt. In 1900 telde men gemiddeld 6 à 7 koeien per stal. 70 à 80 boeren hadden hun koeien laten verzekeren. Er waren 440 verzekerde dieren. Op de akkers teelde men vooral rogge en veevoeders. Men zaaide geen tarwe.

Niettegenstaande de Weeldse economie dus volledig op de landbouw was gericht, werden ook op agrarisch gebied vele kansen tot ontwikkeling naar meer welstand gemist. De ontginning van de woeste gronden werd namelijk slechts laattijdig ter hand genomen. Reeds in de tweede helft van de XVIIIde eeuw had de regering van de Zuidelijke Nederlanden door vrijstelling van lasten en tienden, door interessante koop- en pachtvoorwaarden en door de verplichting voor de eigenaars hun grond ofwel in cultuur te brengen ofwel te verkopen, gepoogd de ontginning van de hei te stimuleren en zodoende de agrarische produktie op te drijven. De bevolking van Weelde bv. had immers maar juist iets meer dan het bestaansminimum, zodat een slechte oogst hongersnood kon veroorzaken. In Weelde maakte men echter bezwaren tegen het in cultuur brengen van de gemene heidegronden. Toegegeven moet worden dat deze bezwaren althans van sociale aard waren (men wilde keuters en dagloners het gebruik van de gemene gronden niet doen verliezen), maar ze remden alleszins de produktiviteit. De vereniging van België met Nederland, eerst onder Frankrijk, later onder Willem I, bood Weelde een ruimer afzetgebied (Breda), maar ook toen kregen de ontginningen nog te weinig aandacht. De scheiding van Nederland en België bracht mee dat het handelsverkeer over de grens werd lamgelegd en dat Weelde zich slechts naar één markt kon richten, nl. Turnhout. Na de hongersnood van 1847 werden in België wetten van kracht die toelieten eigenaars die hun woeste gronden zelf niet ontgonnen, te onteigenen, en de gemeenten te verplichten tegen zeer lage prijzen gemeentegronden ter ontginning af te staan. In de jaren daarna werden ook in Weelde veel heidegronden ontgonnen.

Dit was ook nodig, want de produktiviteit moest stijgen om de in de XIXde eeuw nog steeds dreigende hongersnood te voorkomen en enige welstand te verzekeren. Klep brengt Weelde voor wat betreft de periode 1750-1850 samen met Ravels en Poppel e.a. onder in de categorie van de arme heidedorpen, waarin de economische ontwikkeling geremd werd door slechte bodemgesteldheid en afwezigheid van verbindingen en industrie en waar voor 1850 ook geen resultaat van ontginningen te bespeuren viel. In Weelde waren bovendien de zaaigoedopbrengsten lager dan in Ravels of Poppel, niettegenstaande de grond er beter was. Waarschijnlijk zijn deze lagere opbrengsten te verklaren doordat de investering aan kapitaal en arbeid hier nog lager of slechter was dan in beide genoemde buurdorpen. Ook de verhouding ossen-paarden leert ons iets over de welstand of armoede van een dorp: met ongeveer 70% paarden behoorde Weelde samen met Ravels tot de middelmaat, terwijl in dit opzicht Poppel met 50% tot de laagste categorie behoorde.

De economische armoede van Weelde weerspiegelde zich in de demografische evolutie, nl. in lage bevolkingsgroei. Weelde had 1080 inwoners in 1825, 1121 in 1837 en 1700 à 1800 rond de eeuwwisseling. In de periode 1762-1840 kenden de heidedorpen, waar Weelde toe behoorde, slechts een gemiddelde bevolkingsgroei van 21%, tegenover 108% in de streek Kalmthout-Essen-Wuustwezel, die deze aangroei dankt aan ontginningen voor 1850. De bevolkingsdichtheid was ook betrekkelijk laag in Weelde: 26 inwoners per km² in 1762 en 31 in 1840. In de XIXde eeuw werd de bevolking nog dikwijls zwaar geteisterd door epidemische ziekten. Op de opeisingsbevelen van de meeste Weeldse jonge mannen die onder Napoleon werden opgeroepen staat onder speciale kenmerken aangegeven: littekens van "petite variolè" (pokken). Op het einde van de Eerste Wereldoorlog stierven er in Weelde nog heel wat mensen van de zgn. "Spaanse griep", naar het getuigenis van oudere mensen die ze meemaakten, een echte epidemie.

In 1850 bouwde de familie Verheyen de molen bij de St.-Michielskerk. Zo telde Weelde op het einde van de XIXde eeuw twee molens. De molen van het Moleneinde werd eerst verplaatst naar het begin van de Koning-Albertstraat en tijdens de oorlog van 1940-1945 afgebroken. In 1900 bouwden de boeren de stoommelkerij "De Verbroedering". Daarin werden toen dagelijks 3000 liter melk ontroomd. Er waren in 1900 enkele winkeliers in de straat en aan de kerk. In 1908 werd de brouwerij "De Zwaan" gebouwd. Tussen de wereldoorlogen reed er een tram door Weelde-Straat, maar het tramspoor werd opgebroken toen iets na de tweede oorlog de weg Turnhout-Tilburg werd verbreed. In de jaren 1922-1923 kreeg Weelde opnieuw een publieke telefoon, alhoewel in primitieve toestand. Men had namelijk geen lokaal en daarom besloot Modest Van der Voort ("Destje") gratis een hoekje van zijn woonhuis af te staan. Hier werd een houten hokje getimmerd en zo konden de Weeldenaren opnieuw telefoneren. Rond 1928 hadden al enkele mensen op het dorp een radio en een auto.

Toch onderging het uitzicht van Weelde ondanks deze vernieuwingen van de twintiger jaren, in de jaren 30 gevolgd door crisis en werkloosheid, in 39 door de mobilisatie en in mei 1940 door de oorlog, geen grondige veranderingen. In 1954 kon pater Maes nog schrijven dat Weelde gebleven was wat het altijd geweest was: een rustig landbouwersdorpje. Een ingrijpende wijziging kwam er in Weelde slechts de laatste 10-15 jaar, door de inwijking van mensen die in Turnhout of zelfs in Tilburg en Breda werken: een nieuwe wijk ontstond achter de Hof-ten-Bergenlaan.

Wanneer we nu gewezen hebben op het ontbreken van diepgaande veranderingen in Weelde tot voor kort, hebben we wel abstractie gemaakt van het westelijk grensgebied van de gemeente Weelde, dat sinds een eeuw in evolutie is geweest. De treinverbinding Turnhout-Tilburg, aangelegd in 1867 gaf daar het ontstaan aan een nieuwe wijk: Weelde-Statie. Op het einde van de XIXde eeuw stonden daar slechts enkele woningen, maar toen er in 1904-1906 een nieuw station voor internationaal goederen- en reizigersverkeer werd gebouwd, kwamen er heel wat bij. Ook werden er quarantaine-stallen gebouwd om het in en uit te voeren vee te keuren. In 1934 werd het reizigersverkeer echter stopgezet en in de jaren daarna werden de spoorgebouwen geleidelijk afgebroken. Maar dit belette niet dat in 1974 toen ook het goederenverkeer werd stopgezet, Weelde-Statie, dankzij de vestiging van enkele fabrieken, uitgegroeid was tot een woonwijk van ongeveer 1000 inwoners, met als annex een industriezone. Na de oorlog werd het geïnterallieerd militair vliegveld aangelegd en werd Weelde-Straat via de dorpskom rond de St.-Michielskerk met Weelde-Statie verbonden door een betonweg. De wijk van Weelde-Statie kreeg wereldpubliciteit toen een van haar inwoners, Sooi van den Eynde, in 1959 in een proces voor het Internationaal Gerechtshof aantoonde dat een stuk grond waarop de Nederlandse Spoorwegen enkele woningen hadden gezet en dat hij in 1953 had aangekocht, geen Nederlands maar Belgisch grondgebied was. Al is de lijn Turnhout-Tilburg thans opgeheven, toch bolt er naar de grensbuurt van Weelde-Statie sinds 1974 opnieuw een trein: de toeristische Museum-trein Tilburg-Baarle-Schaluienen.

C. In kerkelijk en cultureel opzicht

De invloed van de Franse Revolutie begon zich uit te strekken over ons land toen het anticlericalisme van de Conventie op zijn hoogtepunt was. Na aanvankelijk gematigdheid betracht te hebben, voerde het Directoire na de staatsgreep van 1797 een felle anti-kerkelijke politiek, die evolueerde tot een regelrechte kerkvervolging, toen een verpletterende meerderheid van priesters weigerde de vereiste eed af te leggen. De kerken van de niet-beëdigde priesters werden gesloten ("besloten tijd"). Naar alle waarschijnlijkheid dook ook pastoor Huysmans van Weelde onder. Waren in de vorige eeuwen dikwijls inwoners van Noord-Brabant naar Weelde gekomen om zich te laten vormen, nu trokken Weeldenaren naar Baarle en andere dorpen op Nederlands grondgebied om hun kinderen te laten dopen. Door toedoen van assistens Valentinus van Postel en onderpastoor Gerebernus Verstappen (de latere pastoor van Weelde), die blijkbaar in het geheim de zielzorg bleven uitoefenen, werden later de doopakten overgeschreven in de parochieregisters van Weelde.

De toestand werd terug min of meer genormaliseerd door Napoleon, die sinds 1799 aan de macht was en die in 1801 een concordaat met de H.Stoel sloot. Dit concordaat wijzigde de kerkelijke indelingen. Het bisdom Antwerpen werd opgeheven en het Belgisch gedeelte van zijn gebied, dus ook Weelde, kwam onder de aartsbisschop van Mechelen. Na tamelijk veelvuldige veranderingen in de indeling van het bisdom in het begin van de XIXde eeuw, werd in 1837 een regeling ingevoerd die praktisch ongewijzigd tot Vaticanum II zou behouden blijven. Deze regeling bracht Weelde onder het dekenaat Turnhout.

Tegelijkertijd met de standenprivileges van adel en geestelijkheid (abdijen) waren door de Franse Revolutie ook de tienden afgeschaft, waardoor de parochiepriesters hun belangrijkste bron van inkomsten kwijtraakten. In het concordaat van 1801 werd bepaald dat de staat aan de zielzorgers een wedde zou uitbetalen. Deze regel is nu nog van kracht. Verloor de pastoor zijn tienden, de St.-Michielskerk kon ook na de Franse Revolutie nog bepaalde renten en cijzen behouden. Sommige renten op de vrijheid en oude gemeenten werden door de nieuwe gemeente overgenomen. In 1834 werd in Weelde een staat opgemaakt van de personen die cijzen of renten aan de kerk verschuldigd waren. Cijzen konden worden afgekocht voor een bedrag van 25 maal de jaarlijkse cijns.

Nadat gedurende twee eeuwen steeds een norbertijn van Averbode pastoor van Weelde was geweest, werd in 1833 opnieuw een seculier priester, G.Adriaensen, pastoor. Het volgend jaar werd hij reeds opgevolgd door pastoor Schoenmakers, die na de brand de kerk herbouwde en op zijn beurt in 1863 door pastoor Beerten werd opgevolgd. In 1893 vierde Beerten hier zijn gouden priesterjubileum en in 1896 ging hij op rust. Na hem werd Sylvain Jacobs, die sinds 1887 onderpastoor was te Weelde, pastoor van St.-Michiels. Pastoor Jacobs heeft hier in Weelde heel wat sporen achtergelaten: hij stichtte het klooster, de Parochiale Boerengilde en de fanfare, richtte het kapelletje op in de Hegge en liet het park met het H.Hartbeeld aanleggen.

In 1841 leed Weelde een groot verlies: de zestiende-eeuwse kerk werd verslonden door een brand ontstaan in het huis van de kerkmeester J.B.Verheyen. Alleen de muren waren blijven staan. De drie altaren, dat van St.-Michiel, dat van O.L.Vrouw en dat van St.-Antonius werden praktisch volledig vernietigd. Het St.-Antoniusaltaar dat dateerde uit het midden van de XVIIde eeuw, was rijkelijk voorzien van beeldhouwwerken. Alleen de H.Lucia en de H.Margaretha werden gered. De biechtstoelen, het oksaal en het orgel gingen verloren. De nieuwe preekstoel van 1837 kon gered worden. Op 7 oktober werd reeds besloten de kerk te herbouwen en einde 1842 was zij in zoverre hersteld dat er terug de goddelijke diensten konden in gedaan worden. Op 6 december 1842 werd zij opnieuw gewijd door J.H.Van der Meren, landdeken van Turnhout. De Calvarie uit de XVIde eeuw die voor de brand buiten de kerk stond, werd naar binnen gehaald. Het vorsterhuisje dat vroeger in de hoek van schip en kruisbeuk stond, kwam in de plaats van de Calvarie. De verloren gegane beelden o.a. van de HH.Antonius, Barbara en Catharina werden door nieuwe vervangen. In 1844 werd een schilderij "Jezus op het kruis" van de Turnhoutse schilder Loeyens in de kerk opgehangen. Het nieuwe orgel werd geplaatst door orgelbouwer Vermeulen uit Weert (Nederland). De toren (ten laste van de gemeente!) werd niet in zijn oorspronkelijke staat heropgebouwd: de vier hoektorentjes werden weggelaten en de spits is lager dan voor de brand.

Naast de typisch 19de-eeuwse devoties zoals de kruisweg, ingericht te Weelde op 14 juli 1846, en de verering van O.L.Vrouw van Scherpenheuvel en van Lourdes, ontstond in de parochie van Weelde een bijzondere devotie op tot Nicolaas Poppelius toen deze door Pius IX heilig verklaard werd. Een altaar ter ere van de H.Nicolaas Poppelius werd opgericht in de rechterkruisbeuk van de kerk. Kardinaal Sterckx kwam op 16 september 1867 naar Weelde om het beeld van de heilige te wijden. In 1897 werd een kapelletje gebouwd in de Hegge. Het in 1867 gewijde beeld van de heilige werd daarheen overgebracht, aangezien de kerk ondertussen een nieuw beeld, gemaakt door beeldhouwer Daems van Turnhout had verworven. Sinds het einde van vorige eeuw werd de feestdag van de H.Nicolaas Poppelius met een plechtig octaaf gevierd. Op de zondag onder het octaaf maakte de processie een kleine omloop in de dorpskom. Behalve de sacramentsprocessie en de processie met het feest van de kerk had Weelde dus nog een derde processie, hoewel die niet officieel toegestaan was, maar volgens pastoor Jacobs, "door de gewoonte wettiglijk ingesteld". In het kapelletje op de Hegge kwamen de geburen onder het octaaf 's avonds om halfnegen samen om een rozenkrans te bidden en een loflied te zingen. In 1900 werd de Broederschap van de H.Nicolaas Poppelius, die door paus Leo XIII was toegestaan, canoniek opgericht. In de XIXde eeuw stond de school van Weelde op het kerkhof. De onderwijzer gaf er les aan jongens en meisjes. In 1899 werd hier het klooster van de Zusters der Kristelijke Scholen van Vorselaar gesticht. Voortaan gaven de zusters les aan de meisjes en hielden zij ook een bewaarschool. De jongensschool was een gemeenteschool, de meisjesschool een aangenomen school.

Als eerste parochiale organisatie werd in 1894 de Boerengilde van Sint-Isidorus gesticht door de toenmalige onderpastoor Jacobs. In hetzelfde jaar telde zij reeds 100 leden, waaronder ook de notabelen van de gemeente. Binnen de Parochiale Boerengilde ontstond een coöperatief voor de aankoop van landbouwwerktuigen en meststoffen, een verzekerings- en een pensioenkas. Op het einde van vorige eeuw bestond in Weelde een kerkkoor, dat enige vermaardheid verwierf in de

omstreken. Het stond onder de leiding van koster Mattheus Maas, die zelf missen, lofgezangen en zelfs motetten zou gecomponeerd hebben. Op 30 juli 1905 stichtte pastoor Jacobs de fanfare Sint-Nicolauskring van Weelde, die in 1930 de titel van Koninklijke Fanfare kreeg. Tussen de twee wereldoorlogen kwamen er in Weelde twee nieuwe parochies bij. In de Sint-Janskapel deed de onderpastoor rond de eeuwwisseling iedere week drie missen om te voldoen aan de lasten van de oude beneficiés, maar de parochiële diensten gingen ook voor de inwoners van de Straat nog steeds in St.-Michiel door. Wel werd het feest van St.-Jan de Doper (24 juni) gevierd met een hoogmis en een lof op de zondag in het octaaf. Bovendien werd op Drievuldigheidszondag een hoogmis gedaan ter herinnering aan het feit dat in 1648 de doek van het H.Bloed van Boxtel één nacht in de St.-Janskapel zou gerust hebben. Op Drievuldigheidszondag viel de Kapellekenskermis. In 1927 nu werd de kapelanie van St.-Jan afgescheiden van St.-Michiel en werd ze een zelfstandige parochie met de voorrechten van dopen, trouwen en begraven. Onmiddellijk liet de eerste pastoor, E.H.Tubbax, de kapel vergroten. Ze werd opnieuw ingezegend op 4 september 1928.

Niettegenstaande Weelde-Statie canoniek gezien afhankelijk bleef van Turnhout, kon men de wijk als parochie beschouwen sinds de benoeming van E.H.Kolen aldaar in 1928. Reeds op 16 juni 1912 was te Weelde-Statie een kerkje ingezegend waar een rustend priester iedere zon- en feestdag mis zou komen doen en biecht horen. Op 1 oktober 1912 werd er ook een school opgericht. In 1932 werd het kerkje vervangen door de huidige kerk van O.L.Vrouw van de Rozenkrans, die op 19 juni 1932 ingewijd werd. Vorig jaar werd O.L.Vrouw van de Rozenkrans van Weelde-Statie een autonome parochie.

Alles wijst erop dat de tijd van Vaticanum II een keerpunt in de kerkelijke geschiedenis en het begin van een nieuwe periode betekent. Zoals steeds in een overgangstijd zijn ook nu weer de kerkelijke circumscriptions gewijzigd. Toen paus Johannes de XXIII met de bulle Christi Ecclesia van 8 december 1961 het bisdom Antwerpen heroprichtte, kwam Weelde terug onder dit bisdom. In 1978 werd dan nog een wijziging aangebracht in de verdeling van het bisdom in dekenaten: voortaan zullen de drie parochies van Weelde tot het dekenaat Arendonk behoren. In de postconciliaire vernieuwingsbeweging is een sterke tendens merkbaar die het wezen van het christendom eerder meent te vinden in ethisch, eventueel politiek engagement dan in liturgische of cultische praktijken. Deze tendens houdt een bedreiging in voor de volksdevotie. Zo verdween op het einde der zestiger jaren de processie ter ere van de H.Nicolaas Poppelius, maar in dit jaar van het dorp 1978 is ze opnieuw uitgegaan.

Hoofdstuk 5: De oude schuttersgilden van Weelde

In ons land kwam men, vooral onder Frankische invloed, tot het stichten van nederzettingen. Deze nederzettingen hadden een eigen "weerkorps", bestaande uit vrije mannen, dat in geval van nood en om hun eigen nederzetting te beschermen, werd ingezet. De evolutie van de nederzetting naar het ontstaan van steden was slechts één stap. De leenheer omringde zich met een lijfwacht. Zijn bezittingen met hun bewoners moesten zelf instaan voor hun bescherming en het weerkorps was aangewezen om als beschuttend element een rol te gaan spelen. Uit deze volksmilitie, deze burgerwacht, groeide de gilde der schutters. Hun naam klinkt nu misleidend, want hun rol was niet in de eerste plaats schieten of aanvallen, maar wel beschutten of beschermen tegen allerlei. Dit kon noodweer, brand, ziekte of om het even wat zijn. Buiten deze schutters waren er ook de ambachtsgilden (wevers, slaggers, smeden) met als doel hun stiel te beschermen en de stielvaardigheid hoog te houden. Dat wil zeggen de geestelijke gilden waarin de priesters en leken verenigd waren met als doel armen- en ziekenzorg te beoefenen. Houden wij ons echter bij de schutters die vanaf de 13de eeuw ingedeeld werden per wapen: handboog, St.-Jansboog, kleine kruisboog en voetboog. Het oudste wapengenootschap is de St.-Jorisgilde van Gent, gesticht in 1016.

Een gilde had een patroonheilige. Vooral St.-Sebastiaan, St.-Joris of St.-Antonius waren geliefkoosde patronen. De eerste vindt men meestal afgebeeld gebonden aan een boomstam en met pijlen doorboord. Hij werd patroon der handboogschutters en St.-Antonius kreeg de buksgilden te beschermen. St.-Joris redde volgens de legende een maagd uit de klauwen van een draak. Hij werd de patroon der kruisbooggilden.

Te Weelde bestonden drie gilden: de Sint-Antoniusgilde, de Sint-Jorisgilde en de Sint-Sebastiaansgilde. Over deze laatste konden wij geen historische gegevens inwinnen, doch van de twee andere bezitten we nog de handboeken. Keizer Maximiliaan gaf zijn goedkeuring tot het oprichten van twee schuttersgilden. Gramaye getuigt dat ze steeds deelnamen aan de processie, ook in de woeligste tijden. Als sieraad, zo gaat hij verder, droegen ze witte roeden in hun rechterhand. Deze gilden werden gesticht door Walter Stout, de toenmalige beneficiant van Weelde. Vermits in 1453 op 21 maart het altaar en het beneficium van de H. Antonius werden opgericht in de Sint-Michielskerk, kunnen we vermoeden dat de gilde daarna is ontstaan. In iedere gilde was een hoofdmans, die gewoonlijk voor het leven gekozen werd. Na hem kwam de koning, die ieder jaar opnieuw gekozen werd. De deken moest alles regelen betreffende de werkzaamheden en plechtigheden van de gilde. Hij had een onderdeken om hem daarbij te helpen. Verder waren er nog de klaroenblazer, de vaandrig en tenslotte de gewone leden.

De gilden hadden hun speciale klederdracht. We weten dat in de St.-Antoniusgilde de mannen een hoge zijden pet en een rode halsdoek droegen en de vrouwen een strikmuts en een gele halsdoek. Jaarlijks hielden ze een groot gildefeest met feestmaal en eigen dansen. We bezitten nog het oude gildeboek van de gilde die in 1669 zelfs 22 leden telde. Enkele hoofdmannen waren: Heer Vaes in 1737, Wouter Van Der Steen in 1810, Adriaan Van Loon in 1852, Jozef Van Loon in 1884, Modestus Van der Voort in 1892, Karel Van Loon in 1945, Adriaan Van Gils in 1949 en Felix Van Dun in 1960. Momenteel krijgt de gilde een kleine subsidie van de gemeente, te weinig echter om de vele onkosten te dekken. De sociale herkomst van de leden is zeer uiteenlopend. Men moet op straf van boete aanwezig zijn op de jaarvergaderingen. Vroeger was men verplicht de begrafenis van een overleden gildebroeder steeds bij te wonen. De leden, die in kledij waren, droegen dan het afgestorven lid naar zijn laatste rustplaats.

Op de teerdag gaat men eerst ter kerke. Daarna is er een koffietafel en pas dan gaat men schieten. Verder gaat het naar het gildelokaal voor het diner, besloten met een gezamenlijk bezoek aan de herbergen, een avondmaal en wat cafélopen. Om de kas wat te spijsen tijdens de teerdagen houdt men tegenwoordig een kleischieting. Het verteer tijdens de teerdagen komt geheel uit de kas. Het gildeleven beperkte zich allang tot feesten en plaatselijk oefenen. Men oefent nu zelfs al niet meer in Weelde, omdat de verzekering voor de schietstand veel te hoog oploopt. Elke gilde heeft een volksdansgroep. Ook het vendelzwaaien, het papegaaischieten en het koningsschieten komt voor.

De St.-Jorisgilde te Weelde stamt uit dezelfde tijd als de St.-Antoniusgilde. Ze werd eveneens goedgekeurd door keizer Maximiliaan. Het beneficium van St.-Joris werd gesticht op 15 januari 1524. Jaarlijks werd een groot feestmaal gegeven met dans en zang. Ook luisterde de gilde van oudsher de

processie op. Ook de St.-Jorisgilde bezit een oud register uit de 18de eeuw, waarin de namen der eerste gildebreders voorkomen. De eerste koning wordt vermeld in 1605. In het jaar 1717 telde deze gilde 43 leden. Ook van de St.-Jorisgilde bezitten we nog de statuten. De St.-Jorisgilde heeft in Weelde-Straat een schutsboom gehad met een papegaaiboom. Tegenover de doelshoeven en de doelakker ligt de straat die nu nog de doelstraat heet. De gilde heeft nu geen leden meer.

Hoofdstuk 6: Een paar markante figuren uit Weelde

A. Godeschalk Van den Nieuwenhuysen

Een van de markantste figuren uit de Weeldse geschiedenis was voorzeker Godeschalk Van den Nieuwenhuysen, licentiaat in de beide rechten. Omstreeks 1550 werd hij in Weelde geboren uit een patriciërsfamilie. Zijn vader was Bartholomeus en zijn moeder Catharina Janssens, alias Smeyers. Vader Bartel was schout van Weelde geworden op 26 februari 1564. In 1562 was Govaert Van den Nieuwenhuysen, zijn grootvader, eveneens schout van Weelde, overleden. Vader Bartel was in 1517 ingeschreven aan de universiteit van Leuven. Hij verlatijnde zijn familienaam in "De nova Domo", een gebruik in die tijd. Godeschalk trad in bij de Norbertijnen van Tongerlo op een moment dat de abdij een rampspoedige periode doorworstelde. Aanvankelijk was hij er cellier.

Philips II, koning van Spanje en heerser over de Nederlanden, richtte in 1559 nieuwe bisdommen op, o.a. Mechelen, Antwerpen en 's-Hertogenbosch. Om de oprichting te bekostigen moesten rijke abdijen hun bezit en zelfstandigheid prijsgeven. De abdij van Affligem moest opdraaien voor Mechelen en Tongerlo voor 's-Hertogenbosch. De abdij van Tongerlo werd zelfs geïncorporeerd of ingelijfd bij de bisschopszetel, zodat de bisschop van 's-Hertogenbosch terzelfdertijd abt van Tongerlo werd en over de rijke inkomsten beschikte. Niet alle Witheren van Tongerlo berustten evenwel in deze toestand. Vanzelfsprekend stonden de Norbertijnen van Tongerlo in meerdere kampen: de onverschilligen, de voorstanders van de incorporatie en de tegenstanders, bij wie Godeschalk Van den Nieuwenhuysen behoorde.

Als een groot diplomaat is hij opgetreden en het is mede dank aan zijn menigvuldige relaties, interventies en reizen dat na 30 jaar incorporatie, Tongerlo zijn zelfstandigheid heroverde. Een eerste smeekschrift aan Alexander Farnese overhandigd, om door te zenden naar het Spaanse Hof en waarin de scheiding werd aangevraagd tussen Tongerlo en 's-Hertogenbosch, kenden geen vaart. Daarom begaf Godeschalk Van den Nieuwenhuysen zich naar Rome en werd er door Paus Sixtus V ontvangen. Hij verbleef in Rome in 1584/1585. Hij bepleitte de scheiding met kardinaal Boncompagni en met kardinaal Montalto, die beiden veel begrip wisten op te brengen voor de zending van de Weeldenaar. Dit blijkt uit bewaarde briefwisseling. Godeschalk vroeg ook bijstand en bemiddeling aan Despruets, de Generale overste van de orde in Prémontre. De "generaal-abt" wendde zijn invloed aan om de pogingen van Godeschalk naar een resultaat te leiden. Immers, op het concilie van Trente in 1563 werd bepaald, dat de vereniging van een abdij met een bisdom ongeldig was, waardoor de visitatie van het klooster aan de generaal-abt onderworpen bleef.

Met Mgr. Mirto Frangipani, de pauselijke nuntius die in Keulen verbleef, van de Nederlanden, had Godeschalk duurzame contacten en de nuntius was ook gewonnen voor zijn doelstellingen. Uit een brief van 26 augustus 1588 bleek zijn grote genegenheid voor deze Norbertijn en procurator van zijn abdij. Van den Nieuwenhuysen is zeker één van de vurigste pioniers geweest voor de ontvoogding van de abdij. Hij leidde de abdij naar nieuw leven en wist ze van de algehele ontredde te vrijwaren in december 1589. Wanneer in 1590 een nieuwe abt gekozen moest worden, werd de Weeldenaar als een woelmaker betiteld die niet in aanmerking mocht komen voor de waardigheid van abt. Hij werd in 1593 pastoor van de grote parochie van Waalwijk in Nederland.

Op 21 mei 1599 werd hij benoemd tot proost van de Sint-Sulpitiuskerk van Diest. Een proost was de geestelijke bestuurder van een kapittel dat doorgaans negen priesters telde. De Heilige Joannes Berchmans sleet zijn eerste levensjaren onder het herderschap van Godeschalk. Joannes Berchmans werd in de Sint-Sulpitiuskerk gedoopt op 14 maart 1599. Hij zat er gekneld tussen oorlogsgeweld en besmettelijke ziekten. In de zomer van 1604 was in Diest de pest uitgebroken en op 8 september van datzelfde jaar sloegen Hollandse ruiters hun tenten op voor de muren van Diest. Een tijdje later nestelden zich 2000 Spaanse ruiters, die geen soldij meer ontvingen, binnen de stad. Deze troepen bliezen alarm om Diest te overrompelen en te plunderen. De alarmklok luidde en Proost Van den Nieuwenhuysen liet de gewapende gilden en ambachten zich verschansen in de Sint-Sulpitiuskerk. Door zijn toedoen bleef de gevreesde botsing uit. In september 1607 woedde de pest zo vreselijk in Diest dat de Spaanse ruiters op de vlucht sloegen. Godeschalk werd ook door deze ziekte besmet en in afzondering gesteld. In die afzondering stierf hij in Diest in 1607.

B. Monseigneur Jacobus Bax

Deze roemrijke zoon van de kerk werd te Weelde geboren op 26 juni 1824 als zoon van Joannes Petrus Bax en Maria Christina Oomen. Aanvankelijk was hij werkzaam op de boerderij van zijn ouders tot hij op twintigjarige leeftijd aan zijn latijnse studies begon. Na zijn priesterwijding te Mechelen op 17 december 1853 werd hij op 12 augustus 1854 tot onderpastoor van Scherpenheuvel aangesteld. In 1860 werd door 't verdrag van Peking China opengesteld voor de Europeanen en vele Europese missionarissen vertrokken naar China. In 1862 werd in Scheut een missiecongregatie opgericht en Jacobus Bax was één van de eerste leden van die congregatie. Met toestemming van de aartsbisschop trad hij in het noviciaat op 5 juli 1863 en op 25 augustus 1865 werd hij overste van het missiehuis van Scheut. Op 25 augustus 1871 verliet hij familie en vaderland om zich op te offeren voor de bekering van de heidenen in Mongolië.

Door Paus Pius IX werd hij tot bisschop gekozen en als eerste zendeling van Scheut tot bisschop gewijd op 8 juli 1875 in Si-Wan-Dze. Op zijn aanvraag werd het bisdom Mongolië in drie vikariaten gesplitst en in 1883 kreeg Monseigneur Bax Midden-Mongolië toegewezen. Zijn devies was: "Cor meum vigilat" (Mijn hart waakt). Eenvoud en liefde tot de armen waren trouwens zijn grootste deugden. Op 4 januari 1895 overleed hij te Si-ing-tse tengevolge van een hersenvliesontsteking. Zijn laatste woorden waren: "vaarwel, ik ga waarheen God mij roept". Per testament besliste Monseigneur Bax, dat heel zijn bezit zou toekomen aan zijn broer Matthijs Bax. Het missiehuis van Scheut waarvan Mgr. Bax de eerste overste en eigenaar was, werd geërfd door zijn broer. Matthijs betaalde hiervoor de successierechten, maar enkele jaren later schonk hij aan Scheut het eigendom terug. Scheut betaalde de successierechten weer aan Matthijs Bax.

Bijlage 1: Mededeling i.v.m. recente opgravingen te Weelde

Onlangs werden er bij de Paardsdrank in Weelde resten van een cultuur ontdekt, die nog veel ouder is dan die waaruit de grafheuvels van de Hoogeindse Bergen stammen. Vorig jaar werden er opgravingen verricht door Prof. Vermeersch van Leuven. Dirk Huyge, een medewerker van Prof. Vermeersch, bezorgde ons hierover het volgende artikel.

Met het einde van de laatste grote ijstijd, de Würm, trad een langzame verbetering van het klimaat in. Zo werden na een schijnbaar lange periode van menselijke afwezigheid onze gewesten opnieuw bevolkt. Verschillende mensengroepen (Hamburg, Tjonger, Ahrensburg, ...) over wier herkomst men het niet eens is, hebben tijdens dit uitdeinen van de ijstijd (of Tardiglaciaal) (12.000 - 8.300 V.C.) de Lage Landen bewoond. Deze lieden, die nog sterk teerden op de verworvenheden van de Oude Steentijd (of het Paleolithicum), leefden in hoofdzaak van rendierjacht. Omwille van hun verwantschap met de paleolithische jagers heeft men deze tardiglaciale culturen vaak onder de noemer Epipaleolithicum samengebracht.

De aanvang van het Holoceen (8.300 V.C.) tot op heden luidde de definitieve klimaatsverbetering in die het rendier voorgoed uit onze streken zou verdrijven. De schaars beboste steppe van het Tardiglaciaal moest langzaam wijken voor een open boslandschap, waarin aanvankelijk berken en dennen het gros van de vegetatie zullen hebben uitgemaakt. We zijn nu in de Midden Steentijd of het Mesolithicum aanbeland. De mens, die zich voor talrijke veranderingen in de planten- en dierenwereld geplaatst zag, was genoodzaakt zijn levenswijze grondig aan te passen. Met het verdwijnen van het rendier, dat in kudden leefde, was hij voor zijn levensonderhoud aangewezen op dieren die verspreid het woud bevolkten, zoals het hert en de ever. Ook de jacht op kleinwild en de visvangst moeten een belangrijke rol in de voedselvoorziening hebben gespeeld. Dit alles had een ingrijpende wijziging van het werktuigenarsenaal tot gevolg. Reeds op het einde van het Paleolithicum (Magdaleniaan) en gedurende het Epipaleolithicum liet zich een zekere tendens naar het steeds kleiner worden van de werktuigen gevoelen. Voor het Mesolithicum zal het gebruik van zeer kleine stenen voorwerpen, de zogenaamde microlithen, het meest opvallende kenmerk zijn. Vele microlithen zullen, gevat als spits of weerhaak in een schacht, het essentiële onderdeel van de pijlbewapening hebben uitgemaakt. Ook het gewone huishoudelijke gereedschap (schrabbers, boren, ...) zal vaak tot microlithische afmetingen worden herleid. Een aantal werktuigen uit de Midden-Steentijd werden in de figuur samengebracht.

Uit deze periode werd te Weelde, op de plaats genaamd Paardsdrank, een nederzetting opgegraven. Ze werd bij oppervlakteprospectie ontdekt door de heer R. Foblets uit Brasschaat. De opgravingen werden in 1976-1977 ondernomen door het Laboratorium voor Prehistorie van de Katholieke Universiteit te Leuven o.l.v. Prof. P. Vermeersch. Het materiaal is momenteel ter studie en wij willen hier dan ook slechts enkele zeer voorlopige resultaten presenteren. De nederzetting, gesitueerd in een duinlandschap, ligt bovenop een paraboolduin, waarvan de beide armen naar het zuiden toe een ven omsluiten. Een dergelijke geomorfologische positie blijkt karakteristiek te zijn voor vele epipaleolithische en mesolithische nederzettingen in zandig Noord-België en Zuid-Nederland. In het duin heeft zich een humus ijzer podzol (een karakteristieke bodem voor zandige gebieden) ontwikkeld. De stratigrafische positie van de door de mens vervaardigde voorwerpen (artefacten) biedt hier echter weinig uitsluitsel voor een datering.

Drie concentraties van artefacten konden worden opgetekend. Twee daarvan zijn eerder uitgerekt en vormloos; de derde is mooi ovaalvormig. De talrijke fragmenten verbrande zandsteen en kwarts mogen als de restanten van haarden worden geïnterpreteerd. Buiten de drie concentraties konden overal op het duin nog verspreide artefacten worden ingezameld. Als grondstoffen heeft de mesolithische mens in hoofdzaak vuursteen en Wommersomkwartsiet benut. Deze laatste, een fijnkorrelig kwartsiet, laat zich gemakkelijk bewerken en was vooral tijdens het Mesolithicum zeer in trek. Er is slechts één ontsluiting van gekend, namelijk te Wommersom bij Tienen. Van daaruit werd het over grote afstanden geëxporteerd. Waar de vuursteen gewonnen werd, is moeilijker uit te maken. De grinden van de Maas en het krijt van Limburg lijken de meest voor de hand liggende oplossingen.

Hoe werden deze grondstoffen nu door de mens verwerkt? Door een directe slag (steen tegen steen) of door een indirecte slag (met behulp van een beitel uit hout of steen) werden van een ruwe knol vuursteen of een andere grondstof stukken afgeslagen, die men, naargelang hun lengte, afslagen of klingen noemt. Het blok grondstof waarop men slaat om afslagen of klingen te bekomen, duidt men

aan als kern of nucleus. Door de geproduceerde afslagen en klingen verder te bewerken met slag- of druktechniek (retoucheren) worden karakteristieke werktuigvormen tot stand gebracht. Op de nederzetting van Weelde waren kernen eerder zeldzaam en meestal volledig opgebruikt, wat er op wijst dat de mesolithische mens geen onbegrensde hoeveelheden grondstof ter beschikking stonden. In het werktuigenbestand bekleden de microlithen uiteraard een voorname plaats. Ze beslaan ca 30% van het totale instrumentarium. Hieronder treffen we allerhande spitsen aan, alsook geometrische vormen: enkele segmenten en driehoeken, talrijke trapezia. Microklingen met afgestompte boord (kleine, langs één boord stomp gemaakte klingen) zijn lang niet zeldzaam. Door het aanwenden van een vlakke bewerkingstechniek op microlithen worden voor onze streken karakteristieke werktuigen verkregen: marebladspitsen en spitsen met afgeronde of schuine basis. De overige werktuigen omvatten schrabbers, zeldzame stekers en boren en talrijke geretoucheerde en gekerfde afslagen en klingen, die voor de meest verscheiden werkzaamheden zullen zijn aangewend.

Men moet er zich wel rekenschap van geven dat al deze stenen voorwerpen slechts een summier aandeel uitmaakten van de materiële cultuur van de mesolithische mens. In de zure zandbodems van de Kempen zal heel wat vergankelijk materiaal verloren zijn gegaan. Gebruiksvoorwerpen uit hout of been worden slechts in zeer uitzonderlijke omstandigheden teruggevonden. In het huidige stadium van het onderzoek is het voorbarig om zich aan een datering te gewagen. Toch willen wij op louter typologische gronden (vergelijkende classificatie van het materiaal) deze industrie tussen 6000 en 4500 V.C. plaatsen. De resultaten van het natuurwetenschappelijk onderzoek (C14, sedimentologie, pollenanalyse) zullen hier hopelijk meer klaarheid brengen.

Bijlage 1: Mededeling i.v.m. recente opgravingen te Weelde

Onlangs werden er bij de Paardsdrank in Weelde resten van een cultuur ontdekt, die nog veel ouder is dan die waaruit de grafheuvels van de Hoogeindse Bergen stammen. Vorig jaar werden er opgravingen verricht door Prof. Vermeersch van Leuven. Dirk Huyge, een medewerker van Prof. Vermeersch, bezorgde ons hierover het volgende artikel.

Met het einde van de laatste grote ijstijd, de Würm, trad een langzame verbetering van het klimaat in. Zo werden na een schijnbaar lange periode van menselijke afwezigheid onze gewesten opnieuw bevolkt. Verschillende mensengroepen (Hamburg, Tjonger, Ahrensburg, ...) over wier herkomst men het niet eens is, hebben tijdens dit uitdeinen van de ijstijd (of Tardiglaciaal) (12.000 - 8.300 V.C.) de Lage Landen bewoond. Deze lieden, die nog sterk teerden op de verworvenheden van de Oude Steentijd (of het Paleolithicum), leefden in hoofdzaak van rendierjacht. Omwille van hun verwantschap met de paleolithische jagers heeft men deze tardiglaciale culturen vaak onder de noemer Epipaleolithicum samengebracht.

De aanvang van het Holoceen (8.300 V.C.) tot op heden luidde de definitieve klimaatsverbetering in die het rendier voorgoed uit onze streken zou verdrijven. De schaars beboste steppe van het Tardiglaciaal moest langzaam wijken voor een open boslandschap, waarin aanvankelijk berken en dennen het gros van de vegetatie zullen hebben uitgemaakt. We zijn nu in de Midden Steentijd of het Mesolithicum aanbeland. De mens, die zich voor talrijke veranderingen in de planten- en dierenwereld geplaatst zag, was genoodzaakt zijn levenswijze grondig aan te passen. Met het verdwijnen van het rendier, dat in kudden leefde, was hij voor zijn levensonderhoud aangewezen op dieren die verspreid het woud bevolkten, zoals het hert en de ever. Ook de jacht op kleinwild en de visvangst moeten een belangrijke rol in de voedselvoorziening hebben gespeeld. Dit alles had een ingrijpende wijziging van het werktuigenarsenaal tot gevolg. Reeds op het einde van het Paleolithicum (Magdaleniaan) en gedurende het Epipaleolithicum liet zich een zekere tendens naar het steeds kleiner worden van de werktuigen gevoelen. Voor het Mesolithicum zal het gebruik van zeer kleine stenen voorwerpen, de zogenaamde microlithen, het meest opvallende kenmerk zijn. Vele microlithen zullen, gevat als spits of weerhaak in een schacht, het essentiële onderdeel van de pijlbewapening hebben uitgemaakt. Ook het gewone huishoudelijke gereedschap (schrabbers, boren, ...) zal vaak tot microlithische afmetingen worden herleid. Een aantal werktuigen uit de Midden-Steentijd werden in de figuur samengebracht.

Uit deze periode werd te Weelde, op de plaats genaamd Paardsdrank, een nederzetting opgegraven. Ze werd bij oppervlakteprospectie ontdekt door de heer R. Foblets uit Brasschaat. De opgravingen werden in 1976-1977 ondernomen door het Laboratorium voor Prehistorie van de Katholieke Universiteit te Leuven o.l.v. Prof. P. Vermeersch. Het materiaal is momenteel ter studie en wij willen hier dan ook slechts enkele zeer voorlopige resultaten presenteren. De nederzetting, gesitueerd in een duinlandschap, ligt bovenop een paraboolduin, waarvan de beide armen naar het zuiden toe een ven omsluiten. Een dergelijke geomorfologische positie blijkt karakteristiek te zijn voor vele epipaleolithische en mesolithische nederzettingen in zandig Noord-België en Zuid-Nederland. In het duin heeft zich een humus ijzer podzol (een karakteristieke bodem voor zandige gebieden) ontwikkeld. De stratigrafische positie van de door de mens vervaardigde voorwerpen (artefacten) biedt hier echter weinig uitsluitsel voor een datering.

Drie concentraties van artefacten konden worden opgetekend. Twee daarvan zijn eerder uitgerekt en vormloos; de derde is mooi ovaalvormig. De talrijke fragmenten verbrande zandsteen en kwarts mogen als de restanten van haarden worden geïnterpreteerd. Buiten de drie concentraties konden overal op het duin nog verspreide artefacten worden ingezameld. Als grondstoffen heeft de mesolithische mens in hoofdzaak vuursteen en Wommersomkwartsiet benut. Deze laatste, een fijnkorrelig kwartsiet, laat zich gemakkelijk bewerken en was vooral tijdens het Mesolithicum zeer in trek. Er is slechts één ontsluiting van gekend, namelijk te Wommersom bij Tienen. Van daaruit werd het over grote afstanden geëxporteerd. Waar de vuursteen gewonnen werd, is moeilijker uit te maken. De grinden van de Maas en het krijt van Limburg lijken de meest voor de hand liggende oplossingen.

Hoe werden deze grondstoffen nu door de mens verwerkt? Door een directe slag (steen tegen steen) of door een indirecte slag (met behulp van een beitel uit hout of steen) werden van een ruwe knol vuursteen of een andere grondstof stukken afgeslagen, die men, naargelang hun lengte, afslagen of klingen noemt. Het blok grondstof waarop men slaat om afslagen of klingen te bekomen, duidt men

aan als kern of nucleus. Door de geproduceerde afslagen en klingen verder te bewerken met slag- of druktechniek (retoucheren) worden karakteristieke werktuigvormen tot stand gebracht. Op de nederzetting van Weelde waren kernen eerder zeldzaam en meestal volledig opgebruikt, wat er op wijst dat de mesolithische mens geen onbegrensde hoeveelheden grondstof ter beschikking stonden. In het werktuigenbestand bekleden de microlithen uiteraard een voorname plaats. Ze beslaan ca 30% van het totale instrumentarium. Hieronder treffen we allerhande spitsen aan, alsook geometrische vormen: enkele segmenten en driehoeken, talrijke trapezia. Microklingen met afgestompte boord (kleine, langs één boord stomp gemaakte klingen) zijn lang niet zeldzaam. Door het aanwenden van een vlakke bewerkingstechniek op microlithen worden voor onze streken karakteristieke werktuigen verkregen: marebladspitsen en spitsen met afgeronde of schuine basis. De overige werktuigen omvatten schrabbers, zeldzame stekers en boren en talrijke geretoucheerde en gekerfde afslagen en klingen, die voor de meest verscheiden werkzaamheden zullen zijn aangewend.

Men moet er zich wel rekenschap van geven dat al deze stenen voorwerpen slechts een summier aandeel uitmaakten van de materiële cultuur van de mesolithische mens. In de zure zandbodems van de Kempen zal heel wat vergankelijk materiaal verloren zijn gegaan. Gebruiksvoorwerpen uit hout of been worden slechts in zeer uitzonderlijke omstandigheden teruggevonden. In het huidige stadium van het onderzoek is het voorbarig om zich aan een datering te gewagen. Toch willen wij op louter typologische gronden (vergelijkende classificatie van het materiaal) deze industrie tussen 6000 en 4500 V.C. plaatsen. De resultaten van het natuurwetenschappelijk onderzoek (C14, sedimentologie, pollenanalyse) zullen hier hopelijk meer klaarheid brengen.

Bijlage 2: De scheiding tussen Weelde en Poppel in 1655

De afscheiding van Ravels en Poppel van de Vrijheid Weelde is altijd een heet hangijzer geweest. Weliswaar zijn later de drie dorpen de zgn. "Goddelijke Deugden" gebleven in de volksmond, maar een stukje onderlinge naijver heeft ze toch steeds getypeerd. Daarom vonden wij het leuk om een stukje geschiedenis op te hangen over het ontkoppelen van Weelde en Poppel.

Reeds in de vroege middeleeuwen vormden Ravels, Weelde en Poppel één schepensbank. In de 13de eeuw gaf Jan I, Hertog van Brabant en Limburg, zijn eerste vrijheden aan al de mensen van Weelde en Poppel en Ravels, die volgens oude gewoonte tot de vierschaar van Weelde behoren. Ravels brak de eeuwenoude verbintenis in 1559 met goedkeuring van de koning. Poppel, dat meer aan de oude gewoonten hield, bleef verenigd met Weelde tot in 1655. De officier van de grondheer verkoos één schepen te Weelde en één te Poppel, die op hun beurt in hun dorp de andere schepenen kozen: die van Weelde drie en die van Poppel twee. Dit was de vaste regel voor het samenstellen van de schepensbank. Hoe nauw de vereniging van de drie dorpen was, is moeilijk na te gaan. De macht van de schepenen verschilde immers bijna overal. Waarschijnlijk hadden de schepenen van Weelde niet alleen de rechterlijke maar ook de bestuurlijke macht in handen.

In 1649 stond Filips IV, koning van Spanje, het grondgebied van Turnhout af aan Amalia Van Solms, weduwe van Frederik-Hendrik, prins van Oranje. Zij was "Vrouwe" van Turnhout en van al de dorpen die daarbij hoorden, o.a. Poppel, Weelde en Ravels. Op 29 oktober 1649 gaf zij de Vrijheid Weelde (met Ravels) als onderleen aan Jan De Knuyt. Poppel bleef nochtans aan de prinses van Oranje. De twee verschillende heren in de twee dorpen verenigd nochtans door dezelfde schepensbank, vormden voor Poppel de laatste reden om een aparte schepensbank te vragen. Enkele redenen die Poppel naar voren bracht om de scheiding te verkrijgen waren de volgende:

1. De vereniging van de twee dorpen bracht veel lasten en kosten mee voor de inwoners van Poppel. Voor 5 jaar was de secretaris Lemmens gestorven. Deze was stipt om de 14 dagen naar Poppel gekomen om rekeningen, verkopeningen en akten in orde te brengen. De nieuwe secretaris echter kwam niet meer over en daarom moesten de mensen van Poppel steeds naar Weelde met hun papieren.
2. Poppel was een mooi dorp, goed bevolkt, goed bebouwd en druk bezocht.
3. Poppel en Weelde hadden een eigen parochiekerk met verschillende namen.
4. Omdat Ravels ook afgescheiden was, moest dit voor Poppel ook mogelijk zijn.
5. Omdat Poppel en Weelde dezelfde vrijheden bezaten, was dat geen beletsel om door de wettige macht te worden gescheiden.
6. Eén schepensbank voor de twee dorpen die onder verschillende heren stonden, kon nooit blijven bestaan.

De prinses van Oranje stond de aanvraag om scheiding aan Poppel toe en op 3 september 1652 werden de twee dorpen gescheiden en kreeg Poppel een eigen schepensbank. Weelde ging daarmee echter niet akkoord. De schepenen lieten immers niet graag een stuk van hun rechtsgebied afnemen. De herbergiers van Weelde deden goede zaken met de inwoners van Poppel die steeds verplicht waren naar de secretaris van Weelde te komen. Daarom protesteerden de schepenen van Weelde tegen die van Poppel. Die van Poppel lieten echter niet na dit voorval te vertellen aan de prinses van Oranje die aan de kant van de inwoners van Poppel stond. Weelde wendde zich derhalve rechtstreeks tot het Hoger Bestuur te Brussel. Het resultaat was dat de scheiding voorlopig werd opgeschort. De daging die moest plaats hebben op 27 november 1652 bracht waarschijnlijk geen afdoende en doorslaande bewijzen voor één van de twee dorpen. Gedurende twee jaar zouden dan de processen elkaar opvolgen. De procureur van Gent was aangeduid om Weelde te Brussel bij te staan en Mr. Van der Elst stond Poppel bij.

Geen wonder dat de gedaagden (die van Poppel) het geduld begonnen te verliezen. Zij kloegen erover dat de zaak op de lange baan werd geschoven en zij wendden pogingen aan bij Jan De Knuyt,

Heer van Weelde, en bij de prinses vrouwe van Poppel, opdat zij de scheiding zouden doordrijven. Het baatte echter weinig. Men schreef en bleef schrijven langs beide kanten. Eindelijk werd dan op 18 februari 1655 het vonnis geveld: Poppel mocht de toegestane schepenbank behouden. Op dat moment heeft Poppel als gemeente een afzonderlijk bestaan gekregen.

Bijlage 3: PV van de kerkbrand van 1841

In het parochiearchief op de pastorie van St.-Michiel berust een cahier van 215 blz., waarin opgetekend staan de verslagen van de zittingen van het kerkbestuur van 13 mei 1836 tot 1 januari 1933. Op 23 augustus 1841, de dag na de kerkbrand, kwam het kerkbestuur bijeen om volgend proces-verbaal op te stellen en te ondertekenen.

In het jaar 1841 den 22 augustus 's avonds om half tien is onze kerk van Weelde met den toren gansch verslonden door den brand. Daer is niets van blijven staen als het muurwerk. Den brand is ontstaen in de huysing van J.B.Verheyen. Alle meubels zijn er uytgehaelt. De groote klok is ook ongehindert bevonden niettegenstaende zij uyt den toren gevallen is. Onze Lieve Vrouwe klok gegoten in het jaer 1826 is gebroken. De kleyne klok is gesmolten. Den predikstoel gemaekt in jaer 1837 is er uytgehaelt behalven den hemel. Daer is in verbrand 3 autaeren, 2 biegtstoelen, het ogsael met den orgel, eene wageschotte booleering, het gehemelt van den predikstoel, eene kostelijke marmere vunt is in stukken gesprongen. De kerk, niet den toren, was tegen brand verzekert het uytwendig den bouw tegen 30 duyzend francs, het inwendig tegen 10 duyzend francs, te samen 40 duyzend francs. Zy was 5 jaar verzekert en 20 francs per jaer gegeven. Dus hadden wy gegeven 100 francs. Aldus bevonden en behoorlijk onderteekent den 23 augustus 1841.

A.Schoenmakers, pastoor

J.B.Bax, J.B.Verheyen, C.Gulickx, J.P.Verheyen

Bijlage 4: Het verhaal van Mie

Mie werd geboren te Weelde rond 1850. Zij woonde op een boerderij in de Singel. Op zesjarige leeftijd zette zij haar eerste schreden in de school, die toen nog tegenover de kerkdeur gelegen was. Het was een groot, leeg gebouw waarin zulke grote gaten zaten, dat de kinderen er vrijelijk door binnen en buiten konden. Meester Nelissen was er onderwijzer en hield de zweep boven de hoofdjes van 70 jongens en meisjes. De lessenaars der leerlingen waren gewone planken, waarover een koord gespannen was om de grote houten studieblokken voor wegschuiven te behoeden. Die blokken vertoonden op de wanden cijfers en letters. De leerlingen konden er woordjes en getallen mee leggen.

In de middenklas mocht Mie al uit een wijsneuzig prentenboekje leren. Het was echter wachten tot in de hoogste klas om met echte boeken te mogen werken. Mie verliet de school op tienjarige leeftijd, maar keerde er toch in de eerstvolgende winter nog in terug om er wat Frans te leren, want dat kon in die tijd al! Het enige wat haar bijbleef was de vervoeging van "donner" en van "étudier". Maar voor Mie was er nog meer dan schoollopen. Vooraleer zij 's morgens op weg naar school kon, moest zij twee hoopjes rapen ("groen" zegden de mensen) plukken. De andere kinderen kwamen haar daarbij helpen, want er moest ook voor Mie tijd zijn om met de "marbels" te spelen. Na de school haastte Mie zich om met haar speelkameraadjes wat te kunnen "bikkelen". Toen zij al een half gevorderde tiener was, moest zij mee aan de slag bij het dorsen, boteren en ander boerderijwerk. Haar voorkeur ging naar echt mannenwerk, want zij verlustigde er zich in om de mannen beschaamd te zetten met haar onverwoestbare werkkraft. Op school had men wel last om de kinderen allemaal op het appel te krijgen. Voortdurend waren er onvindbaar. Die lagen dan ergens in een heg, onder een wilgeboom of op een grachtkant in het zand te ploeteren, vaak om zich te beschermen tegen de hitte van de zomers.

Op zeventienjarige leeftijd trok Mie naar Vrouw Bax, bij wie zij de mooiste jaren van haar jeugd doorbracht. De vrouw woonde ook in de Singel. Toendertijd was het een "boekwijtleintje" afgezet met hopen strooisel, mestvaalten en mutsaartmijten. Alleen rond het kapelletje stonden bomen. Mooie lindes waren het. Daar moest Mie aan de arbeid onder het bevel van de baas van de boerderij, Naruske Geerts. Maar Naruske was ook molenaar. Wegens de drukte moest vrouw Bax mede toezicht uitoefenen over het volk. Daar had zij de handen mee vol. Mie plaagde de knechten graag. Zij lachte hen uit, als zij een losgebroken paard niet durfden grijpen en vastleggen. Voor Mie was dat immers helemaal geen probleem. Zij speelde "djutom", dat het een lust had. Wat wel eens uitliep op een erg bedaard gemoed van Toontje De Bondt die ook al niet zo'n held was. Mie heeft van vrouw Bax een paternoster gezegden en rijmpjes geleerd. Het loont wel de moeite om er enkele af te drukken.

Een haan die op den toren staat,
Die met alle winden waait;
Hij staat zo hoog in mijnen zin
Als mijn lief die ik bemin (uit 1880).
Schoonheid is de minste gave,
Het zijn schoon mensen, die schoon werken doen.
Om het alle mensen van pas te maken en door iedereen te zijn bemind,
is de moeilijkste zaak die men in de wereld vindt.
Morgenrood, regen in de sloot;
Avondrood, goei weer aan boord.
Geld wat stom is,
maakt recht wat krom is.
Laag gezeten is hoog gewarmd.
Zoals de ouden zongen,
Zo piepen de jongen.
Verdriet en kwelling zijn geschenken
En doet ons meer aan God gedenken.
Die zijn huis bouwt op het ijs,
is niet wijs.
Als 't ijs zal zijn vergaan,
Zal zijn huis in 't water staan.
Van fijne regen en schone praat
Wordt men dikwijls bedrogen.
In de wereld gaat niets meer verloren

Als verstand van den armen mens.
Die 's zondags werken zonder nood,
Verdiene niet hun dagelijks brood.

Bijlage 5: PV wijding beeld van de H.Nicolaus Poppelius in 1867

Het college van Burgemeester en Schepenen der gemeente Weelde. Willende de schoone feest in deze gemeente gevierd, ter gelegenheid der heiligverklaring van Nicolaas Van Poppel, eenen van de 19 martelaren van Gorcum, welken in deze gemeente geboren is, vereeuwigen of in het geheugen bewaren, hebben wij hiervan het tegenwoordig Proces Verbaal opgemaakt, te weten:

Ten jaren 1867, op maandag den 16 September, was deze gemeente Weelde in volle feest. En geen wonder, men vierde er de plechtigheid der heilig verklaring van een harer kinderen: Nicolaus van Poppel (Poppelius) die in het jaar 1572 met 18 medegezellen zijn bloed voor de verdediging van het Rooms Katholiek geloof vergoot. Drij dagen te voren hadden twee Eerw. paters Capucienen alhier eene missie geopend ter voorbereiding dezer plegtigheid. De vruchten hiervan kon men genoegzaam herkennen aan de diepe godsvrucht, die al de inwoners bezielde, en aan de buitengewoone toebereidsels ter verluistering van dit godsdienstig feest. Inderdaad, nooit had men eene kempische gemeente schooner versierd gezien. Bijna al de huizen waren met groene festoenen, met bloemen doorwerkt, behangen. Overal zag men jaarschriften en zinnebeelden, toepasselijk op het feest tusschen nationale vlaggen, prijken. Zeven met smaak versierde praalbogen waren op de voornaamste uiteinden van het dorp opgericht. Van de kapel tot aan de kerk toe had men op den ganschen doortocht der parochie fraai versierde boomkens geplant. Dit alles leverde met de tallooze van alle kanten toegevloede volksmenigte een treffend gezicht op.

Om 9 uren deed zijne Em. de Kardinaal, aartsbisschop van Mechelen, zijne intrede in de gemeente. Hij stapte af bij den heer Burgemeester en werd door de geestelijkheid en de plaatselijke overheden ontvangen. Vandaar begaf zich de stoet naar de kapel, waar het beeld van den Heilige door Z.Em. werd gewijd. Hierna stelde de processie zich in orde, om zich naar de kerk te begeven. Zij was als volgt samengesteld, vooraan de verschillende broederschappen met hun vaandels, onder welke men de banieren der naburige gemeenten Poppel, Ravels en Baarle Hertog bemerkte. Daarna eene welbezette choeur, welke de litanie van alle heiligen zong. Vervolgens kwam een schaar in 't rood gekleede jongenskens, opgevolgd door eene tweede schaar in het wit gekleede meisjes, welken allen een bouquet in de hand droegen. Na het beeld van den Heilige, omgeven van twaalf zilveren lantaarnen, volgde een 40tal geestelijken, waaronder de hoogw. heer Boogaerts, vicaris generaal, die Weleerw. heeren dekens van Turnhout en Alphen en andere uit de naburige gemeenten. Eindelijk Z.Em. de kardinaal welke in een zilveren kasken de relikwieën van de martelaars van Gorcum droeg.

Om 10 uren trad de talrijke en indrukwekkende stoet de rijkversierde kerk binnen. Het beeld werd onder eenen van rood fluweelen troon geplaatst, tussen vier vergulde lusters. Onmiddellijk hierop begon de solemnele hoogmis, door den hoogw. heer bogaerts, vicaris generaal. Tijdens dezelve was Z.Em. onder een prachtig verhemelte gezeten. Zijne hoogw. beklom na de mis den preekstoel en wenschte de parochianen in eenige wel gepaste woorden geluk over den grooten schat, welken zij heden binnen hunne gemeenten hadden ontvangen. Na het eeren der relikwieën begaf men zich naar de Pastorij alwaar een prachtig feestmaal aan Zijne Em. aan de geestelijkheid en aan de plaatselijke overheden door den eerw. heer pastoor werd aangeboden. Onder dit feestmaal kwamen de koorzangers van Ravels en Weelde eenige fraaye Choeurs uitvoeren. Om 4 uren werd het pontificale lof door Zijne Em. de kardinaal gezonden. Onder het zelve deed den Eerw. Heer Govers, pastoor van het gasthuis te Turnhout een treffend sermoen, het welk vele der talrijke aanhoorders tot tranen toe bewoog.

Des avonds werd er een prachtig vuurwerk afgestoken en eene algemeene illuminatie bekroonde dit heuglijk feest. Bijzonder meenen wij hier melding te moeten maken van de versiering en verlichting der woningen van Mr.Wouters burgemeester en van den eerw. heer pastoor, waar men fraaigeschilderde transparanten aantrof, verbeeldende de martelie van den heilige tot Hij de martelkroon in den Hemel ontvangt. Om deze feest te helpen opluisteren heeft de gemeenteraad alhier in zijne zitting van 4 augustus 1867 een som van Duizend francs uit de gemeentekas gestemd. Daarenboven hebben de Eerw.Heeren Pastoor en onderpastoor ieder vergezeld van eenen der schepenen, zich begeven ter huizen der inwoners om in te zamelen hunnen vrijwillige giften tot bijdrage dier feest, welken opbrengst op ongeveer vijfhonderd francs kon worden berekend. Dank aan den iever der parochianen, dank aan de krachtige medewerking van het gemeentebestuur en van den Eerw.heer pastoor, mag men met regt zeggen dat het feest van maandag wezentlijk schoon was en

lang in het geheugen der inwoners van Weelde zal voortleven. Waarvan wij het tegenwoordig Proces-
verbaal opgemaakt te Weelde den 21 September 1867.

Bijlage 6: Burgerlijke Stand in 1878

1. Geboorten

Catharina Smolders 9/1/1878
Anna Van Loon 17/1/1878
Carolus Van de Pol 22/1/1878
Maria Lurinckx 16/2/1878
Joannes Poppeliers 23/2/1878
Joannes Schats 9/3/1878
Philomena Poppeliers 22/3/1878
Anna Van der Steen 30/3/1878
Joannes Van de Wouwer 9/4/1878
Emilianus Verheyen 9/4/1878
Theodorus Van Loon 12/4/1878
Franciscus Pelkmans 11/4/1878
Maria Bartels 7/2/1878
Eligius Van de Wouwer 7/2/1878
Adrianus Van Loon 7/2/1878
Anna Van Gestel 10/5/1878
Julia Van Eyndhoven 22/5/1878
Anna Rijkers 29/5/1878
Joannes Naulaerts 7/6/1878
Theodorus Verheyen 10/6/1878
Maria Moonen 20/6/1878
Joannes Coolen 25/6/1878
Joanna Van Iersel 1/7/1878
Henricus Schijvers 10/7/1878
Philomena Hermans 18/7/1878
Cornelia Mathé 30/7/1878
Willebrordus Huybrechts 1/8/1878
Carolus Van Rillaert 5/8/1878
Sebastianus Baelemans 12/8/1878
Pelagia Swaan 21/8/1878
Angelina Van der Voort 24/8/1878
Adrianus Van Laarhoven 6/9/1878
Antonius Bartels 14/9/1878
Arnold Cabanier 9/10/1878
Laurentius Van den Nouwlant 14/10/1878
Joannes De Bont 18/10/1878
Josephina Adams 19/10/1878
Adrianus Bartels 27/10/1878
Franciscus Van der Flaes 30/10/1878
Joannes Brosens 17/11/1878
Catharina Van Gils 17/11/1878
Gustavus Verheyen 11/12/1878
Carolus Kolen 22/12/1878

Aantal geboorten in 1878: 43, waarvan 17 vrouwen en 26 mannen

2. Huwelijken

1. Joannes Van der Flaes en Anna Pluym 21/2/1878
2. Josephus Van Rillaert en Anna Lambrechts 21/2/1878
3. Jacobus Verheyen en Maria Diels 25/4/1878
4. Petrus Vrijsen en Anna Peeters 26/4/1878
5. Joannes Van de Pol en Joanna Snels 20/9/1878
6. Godefridus Van Laarhoven en Joanna Van Eersel 24/10/1878

Aantal huwelijken: 6

3. Overlijdens

Adriana Vloemans 8/1/1878
Anna Van Eyndhoven 13/2/1878
Helena Ruts 19/2/1878
Magathilde Van der Flaes 21/2/1878

Adrianus Roelen 5/4/1878
Cornelius Marinus 23/1/1878
Adrianus Roelen 28/4/1878
Carolus Vosters 17/6/1878
Josepha Roelen 4/7/1878
Anna Verschueren 8/7/1878
Maria Marynissen 17/7/1878
Adrianus Van Beek 19/7/1878
Petronella Willemsen 5/8/1878
Carolus Van de Pol 20/9/1878
Henricus Schijvers 23/9/1878
Henrica Marinus 23/9/1878
Anna Van der Steen 24/9/1878
Anna Van Gestel 1/10/1878
Anna Zwaenen 3/10/1878
Maria Van Beek 15/10/1878
Jacobus Baelemans 14/11/1878

Aantal overlijdens: 21, waarvan 13 vrouwen en 8 mannen

Bijlage 7: Inhaling Kardinaal Goossens in 1893

In het parochiearchief op de pastorie van St.-Michiel berust een schrift, waarin pastoor S.Jacobs een Geschiedenis der parochie van Weelde neergeschreven heeft. Hij deed dit in antwoord op de omzendbrief van 12 april 1898 van Kardinaal Goossens, waarin pastoors en kloosteroversten verzocht werden een geschiedenis van hun parochie of klooster te (laten) schrijven en naar het bisdom te sturen. Het schrift in de pastorie is het "klad" van Jacobs' Geschiedenis. Het "net" berust thans samen met de andere handschriften over de geschiedenis van de parochies en kloosters van het huidige bisdom Antwerpen in het kathedraalarchief van Antwerpen. Het is gedateerd op 4 april 1901 en is met zijn 131 bladzijden een van de omvangrijkste handschriften van de verzameling.

Pastoor Jacobs meende in zijn Geschiedenis ook twee Weeldse feestdagen uit de XIXde eeuw te moeten verslaan: de dag van de wijding van het beeld van de H.Nicolaas Poppelius en de dag van de inhaling van kardinaal Goossens, aartsbisschop van Mechelen te Weelde op 13 oktober 1893. Volgens Jacobs waren deze twee dagen "weerdig ... voor altijd bekend en herdacht te wezen". Daarom nemen we hier over wat Jacobs schrijft over de dag der inhaling van kard. Goossens nadat we in deze brochure ook reeds een verslag over de wijding van het beeld van de H.Nicolaas hebben opgenomen.

Weelde alom vermaard om het feesten en versieren, heeft den dag der inhaling van zijnen geliefden opperherder een blijk van liefde en trouwe toegenegenheid gegeven gelijk het nooit in eene parochie gezien werd. Hetgeen toen bijzonder buiten de versiering, de talrijke jaarschriften, den lichtstoet en het vuurwerk, ieders bewondering maar vooral het minnend hart van onzen opperherder getroffen heeft, was het welkomlied, den kardinaal aangeboden. Geheel de parochie, groot en klein, arm en rijk knielde in den Cingel nabij de pastorie, voor de voeten van Zijne Em. neder en zong met Liefde en vol geestdrift:

V Kouplet

Eerbiedig knielen wij te gader,

En vragen met een dankbaar hert,

O Herder, Prins en goede Vader,

Den zegen in onz' vreugde en smert.

En de opperherder hij weende ... gelijk een vader weenen kan en ... hij zegende de kudde. Op verzoek van de Kardinaal, heb ik (toen onderpastoor) het verslag van dien dag naar het bisdom gezonden.

Bijlage 8: Gemeente, parochie en onderwijs in 1900

Pastoor Jacobs besloot zijn Geschiedenis der parochie van Weelde met een "Opgave van het Bestaande", zowel in godsdienstig als in burgerlijk opzicht. Vermits het schrift waarschijnlijk in 1900-1901 geschreven is, biedt pastoor Jacobs ons hier een interessante doorsnede van de Weeldse geschiedenis rond de eeuwwisseling, "op het breukvlak van twee eeuwen". Hieronder volgen enkele uittreksels uit de "Opgave van het Bestaande" in 1900. Vermits Jacobs echter in de eerstvolgende jaren na 1900 aanvullingen aanbracht in zijn klad, dat hij immers nog bij de hand had en waaruit wij nu deze uittreksels overnemen, kunnen volgende lijsten soms ook de situatie in 1902 weergeven. Zo komt het ook dat wij Theodoor Swaan terugvinden als seminarist (in 1901) en als priester (waarschijnlijk in 1902).

1.De gemeente

Gemeenteraad:

A.Kolen, Burgemeester

Schepenen: Jos Jonckers, J.Van Beek

Raadsleden: J.Van Loon, Cam.Van Dommelen, G.Vloemans, T.Haagen, Ch.Bols, Jan Kolen

Armenraad:

Jan Van Loon-Voorzitter. Leden: Jos Van Hees, Jan Heyns, Jan Van Beek, Jan De Bont

Kerkfabriek:

T.Dierckx-Voorzitter. Corn. Van Eyndhoven, Jan Kolen, Karel Verheyen, Ch.Vloemans.

Sekretaris der gemeente: L.De Bondt, Ontvanger: Ch.Vloemans.

2.De parochie

De parochie telde in 1899: 1194 inwoners, en in 1900: 1189 inwoners. Gansch de bevolking is Roomsch Kathol.

Communiekanten: 910

Getal doopen in 1899: 36 en in 1900:45.

Getal huwelijken in 1899: 15 en in 1900:5.

Pastoor: Petrus Ludovicus Sylvanus Jacobs, geboren te Nieuw-Rhode 30 juni 1861. Priester gewijd te Mechelen 30 mei 1885. Prof.College Gheel 12 Sept.1885. Onderp.Weelde 30 april 1887. Past. Weelde 28 Aug.1896.

Onderpastoor: Augustinus Van Eyndhoven, geboren te Weelde 7 mei 1862. Priester gewijd 27 Aug. 1893, onderpastoor te Weelde 6 mei 1897.

Broederschappen:

De volgende broederschappen bloeien in de parochie van Weelde:

1. De H.-Rozenkrans

2. De H.Kindschheid, onder het bestuur van den pastoor en den knaap Petrus Van den Nauwelant. De leden der H.-Kindschheid hebben na hun overlijden eene plechtige mis, waarin al de deelgenoten aanwezig zijn en ten offeren komen. Er zijn in 1901: 480 leden.

3. De Gedurige Aanbidding ingericht door Mgr. Sterckx, waarin al de communicanten ingeschreven zijn.

4. Het genootschap van den H.Franciscus Salesien waarvan meer als 200 parochianen deel maken.

5. De wekelijksche Kruisweg, ingericht tijdens de Missie van 1894.

6. Het Broederschap van den H.Nicolaas Poppelius

Lijst van Geestelijken en Religieuzen die te Weelde geboren zijn en nog leven

Geestelijken:

1.Henricus Van Eyndhoven, pastoor te Pamel.

2.Petrus Wygerde, onderpastoor Lille.

3.Jacobus Van Loon, pastoor van 't H.Hart Antwerpen.

4.August Van Eyndhoven, onderpastoor Weelde.

5.Jan Verheyen, onderpastoor, ter Rijke Klaren, Brussel.

6.Theodoor Swaan, onderpastoor St.-Pieter Mechelen

Religieuzen paters:

1.Pater Clemens (Willem Pelkmans), pater Minderbroeder te Mechelen, Recollet.

2.Pater Edmundus (Jan Schats), Congregatie der H.Harten Picpus, Klooster te Eechelshal in Engeland

3.Pater Faustinus (Jozef Van Rillaer), pater Minderbroeder Capucien te Bergen.

4.Pater Aloysius (Henri Verheyen), Augustijner te Gent.

Vrouwenkloosterlingen:

1.Zuster Maria Josepha (Maria Catharina Hendrickx), Franciscanessen te Arendonck.

2.Zuster Maria Antonia (Dymphna Hendrickx), franciscanesse te Arendonck.

3.Zuster Maria Elisabeth (Dymphna Pelkmans), franciscanesse te Arendonck.

4.Zuster Agnes (Catharina Pelkmans), franciscanesse te Arendonck.

5.Zuster Augustina (Maria Schats), Klooster der Apostolinnen, Paardenmarkt, Antwerpen

6.Zuster Anna (Bols), Gasthuisnon, Diest.

- 7.Zuster Catharina (Cornelia Van Hees), klooster van Gasthuisnonnen, Deftinge, verblijft te Grobbendonck.
- 8.Zuster Silvina (Cornelia De Bont), Klooster der Annuntiaten te Perck bij Leuven.
- 9.Zuster Raphaëlle (Cornelia Noyens), Klooster der H.Harten te Berlaar.
- 10.Zuster Hoppenbrouwers, begijn te Turnhout.
- 11.Zuster Huybs, begijn te Turnhout.
- 12.Moeder Overste der Arme Claren te Brussel (Catharina Peeters).
- 13.Zuster Augustina (Joanna Bols), Zwartzusters te Antwerpen.
- 14.Zuster Martha (Teresia Van Eyndhoven), Klooster der Teresianen, Antwerpen.
- 15.Zuster Francisca (Joanna Verbeek), Gasthuis, Herentals.
- 16.Zuster Huberta (Anna Martine Verbeek), Klooster der Franciscanessen, Herentals.
- 17.Anna Swaan in klooster der Witte Zusters van M.J.Lavigerie te Algiers, zuster Edmonda.
- 18.Angelina Van der Voort (zuster Cornelia), Ursulinen Wavre Onze Lieve Vrouw bij Mechelen.
- 19.Julia Vloemans, bij de Zusters van Liefde te Gent met name: Soeur Marie Virginie.

3.Het onderwijs

Het onderwijs der meisjes en der kinderen in de bewaarschool wordt hier gegeven door de Religieuzen van den H.Josephus Calasanctius van Vorselaer, genaemd "Zusters der Kristelijke Scholen". Deze zusters hangen af van het moederhuis van Vorselaer. De Heer pastoor is de bestierder der school en der zusters. Het Klooster is in 1899 gesticht door den pastoor Jacobs. De school is van de gemeente aangenomen. In de bewaarschool wordt de methode "Frebel" toegepast. In 1901 waren er drie zusters: Moeder Amata van Mechelen, gediplomeerde onderwijzeres en overste van het Klooster; Zuster Honorina van Antwerpen, onderwijzeres in de Bewaarschool en Zuster Amalia van Deurne geeft les in de 2e afdeling der meisjesschool. Sedert het bestaan van 't klooster heeft de gemeenteschool maar eene hogere afdeeling voor de jongens alleen en Mijnheer J.Meulendijks onderwijzer te Weelde geboren, heeft 35 à 45 kinderen in zijne school.

In 1901 zijn er 4 Weeldenaren in 't Groot Seminarie:

- a) Theod. Swaan, diaken
- b) Charles Kolen, clericus
- c) Theodorus Verheyen, clericus
- d) Jozef Segers, 1e jaar

5 studenten in 't Klein Seminarie te Hoogstraten

- a) Edmondus Vloemans
- b) Louis Vloemans

c) Willem Swaan

d) Alexis Bols

e) Frans Bols

2 studenten bij de Broeders van liefde te Turnhout

a) Frans Kolen

b) Charles Gars

1 bij de Jezuïeten te Turnhout

Alexis Van Hees

3 in de Apostolieke school van Damianus in Aerschot

a) Jan Schats

b) Eduard Van der Voort

c) Jozef Verschueren

1 in het noviciaat bij de Jezuïeten te Drongen

Jozef Peeters

2 meisjes in de Normaalschool te Herenthals

a) Cornelia Vloemans

b) Elisa Brosens

1 in het pensionnaat te O.L.V.Waver bij de Ursulinen

Catharina Verheyen

1 bij de Ursulinen te Gierle

Maria Hoppenbrouwers

1 in het pensionnaat der Franciscanessen te Arendonck

Josephina Swaan

1 in het pensionnaat te Heverlé

Maria Gars, normalist in 't gesticht Paridaens te Leuven.

Bijlage 9: Boodschap uit 1910

Voor enkele maanden werd in het kapelletje aan de Koning Albertstraat in een fles van de brouwerij "De Zwaan" een boodschap gevonden, waarin de bouwers van het kapelletje zich richtten tot de latere generatie die de boodschap zou vinden. Omdat ze bestemd is voor alle Weeldenaren menen we dit bericht uit 1910 in deze brochure te moeten publiceren.

Hertelijke Groeten

Dees Kapelleken is gebouwd in jaren van ons Heeren 1910, en afgewerkt in de maand October; het is toegewijd aan de Heilige Familie. Was ten tijde hier Pastoor, den Eerweerden Heer Jacobs, die in hetzelfde jaar nu 25 jaar Priester is. Het is gemetst en getimmerd door Jan Ooms en Modest Van der Voort, allebei groote Aannemers, die hier over twee jaren ook de groote en schoone Bierbrouwerij zetten, waar er lekker Bier gemaakt word; voornoemde mannen houden daarom niet veel van bier, als ze geenen dorst hebben. De smidt die het ijzerwerk gemaakt heeft is Johan Diels, wascht zich alle weken maar eens. Wij hebben hier in onze geburen wonen den Heer Burgemeester, Adriaan Koolen en voor Sekretaris, den Heer Carel Vloemans, alle beiden groote Volksvrienden. Hier op het hoeksken woont Jacobus Michielsen met zijne vrouw Elisa Ooms, hij is Kleermaker en Herbergier, hij heeft den bijnaam van Knip omdat hij Kleermaker is. Het gehucht heeft hier over eenige jaren den naam van Dijk gekregen, het is zeer bevolkt en is bewoond door het merendeel Renteniers der gemeente, allemaal boeren die binnen zijn. Ook is deze wijk de volkrijkste van geheel het dorp.

Hopende, beste Vrienden, dat gij die dees briefje moogt vinden het in de beste gezondheid moogt lezen, en eene Vaderons zult bidden voor onze zielen, en dat gij ook in de vreeze des Heeren zult leven gelijk wij nu leven. Tot in den Hemel. Heeft dees briefje opgesteld en geschreven Elisa Ooms, vrouw Michielsen en hetzelfde met de anderen ondertekend.

S.Jacobs pastoor

Elisa Ooms vrouw Michielsen

J.Michielsen

L.Diels

Jan Ooms

Modest Van der Voort

[Bijlage 10: Verslag oorlog 1914-1918 door pastoor Jacobs](#)

Op de lege bladzijden van zijn kladschrift over de Geschiedenis der parochie van Weelde heeft pastoor Jacobs ook het klad neergeschreven van een verslag over de oorlogsgebeurtenissen in zijn parochie, dat hem door de aartsbisschop gevraagd was. Het "net" zou opgestuurd zijn naar het bisdom, maar we kunnen er in het kathedraalarchief niets van terugvinden. Wel berusten er in het kathedraalarchief van Antwerpen, onder nr.V5 (Varia): "Rapporten van pastoors over de oorlogsgebeurtenissen 1940-1945 in 71 parochies". Hier publiceren we Jacobs' rapport over '14-'18.

Verslag over den Toestand der parochie van Weelde tijdens den oorlog 1914-1918 (opgezonden naar 't Bisdom in 1919). Dees verslag werd opgemaakt volgens den gevraagden lijst van Z.Eminentie den Kardinaal Mercier, aartsbisschop van Mechelen.

Weelde ligt oostwaarts in het noordelijk deel der provincie Antwerpen en paalt aan Holland langs Oost en, een klein deel, langs noordzijde der gemeente. Weelde hoort in de provincie Antwerpen aan 't arrondissement Turnhout, aan 't kanton Arendonck en valt onder de Dekenij van Turnhout. Bij de inval der Duitschers werd het dorp door de plaatselijke burgerwacht bewaakt; de steenwegen door het afkappen der aanpalende eikenboomen voor alle verkeer versperd en de inwoners verborgen hunne schatten in de akkers en in de bosschen, met schrik afwachtede wat de vijand hun zou hier doen. Het bevel der algemeene mobilisatie werd aangekondigd en alle dienstplichtigen der gemeente vertrokken naar 't leger. Weelde schonk alzoo 28 moedige strijders aan 't Vaderland. De dagbladen brachten hier de zegepraal aan van Halen en het moedig strijden onzer belgische troepen te Luik. Toen heerschte er geestdrift onder de bevolking. Doch welhaast hoorde men zeggen dat ons leger moest ten onder doen voor een machtigen vijand en dat de Duitsch met rassche schreden door Leuven naar Brussel zou oprukken. Men hoorde hier ook de plunderingen, schelmerijen en moorderijen van den vijand verhalen en de bevolking kreeg schrik. Waar hulp en troost en opbeuring zoeken, tenzij in hunnen H.Godsdiens. Iederen dag kwamen de parochianen in groote menigte de H.Mis bijwonen en deelnemen aan de publieke gebeden door Z.Em. den Kardinaal voorgeschreven. Bijzonder 's avonds was de toeloop van volk overgroot, wanneer de E.H.Pastoor, voor het uitgesteld Sacrament luidop de bescherming van God voor het dorp afsmeekte.

En zie! de Ulhanen komen de Kempen in tot Rethy, Casterlé en verder tot Turnhout. De bevolking vlucht naar 't noorden en zoekt onderkomen in de huizen, schuren, schobben, hun getal is overgroot, wij schatten dat er in Weelde minstens 4000 menschen van Turnhout en van uit het zuiden der provincie en zelfs van uit Brabant, verbleven. Onze medeburgers hebben met de grootste liefdadigheid alle onderkomen aan de vluchtelingen bezorgd en zoveel mogelijk hun voedsel en deksel gegeven. Verschillende dagen heeft die toestand geduurd en middenwijl hebben de godsvrucht oefeningen in de kerk in getal toegenomen. Duizenden communiën werden uitgedeeld. Doch de vijand scheen niet te vorderen in de Kempen; men hoorde zeggen dat hij minder bloeddorstig en zachter scheen geworden te zijn, en onze vluchtelingen verlieten stillekens aan de gemeente.

Turnhout werd door de Duitschers bezocht; zij namen bezit van de stad en zouden dan ook in de Noorderdorpen het Duitse vlag gaan planten. Op zekeren voormiddag in September kwamen Duitse cyclisten het dorp rustig ingereden, zonder iemand te spreken of eenig geweld te doen en reden door tot Poppel. In den namiddag kwamen ze terug door de Weeldsche straat, en keerden naar Turnhout terug. Eenige dagen daarna las men in de Duitse gazetten deze krijgsmelding: "De forten van Weelde en Ravels ingenomen". Na het vertrek der cyclisten begon weldra de bezetting door de Duitse "Landsturmmänner". Deze inkwartiering heeft ongeveer drij jaren geduurd. In 't begin moest de gemeente zorgen voor logist en voeding der Duitschen, doch sedert België ten laste wierd gelegd elke maand millioenen franken voor 't leger te betalen, was de gemeente van de voeding ontlast. Doch helaas! Wat last voor de menschen! Immer die Mofen op den haerd! Zij eischten de schoonste vertrekken der woning en schaemden zich niet de beste meubelen te beschadigen, nagels in eiken kasten te slagen, soms kruisbeelden en godsdienstige voorwerpen te doen ontruimen, nachtlawijt en slamperijen te houden, zonder de minste achting voor den eigenaar des huizes. De E.Heer pastoor heeft ook altijd zijne inkwartiering gehad; zelfs heeft hij de pastorij moeten afstaan voor de ontvangst van den hertog van Saxe Cobourg Gotha, die een bezoek bracht aan de afdeeling Husards, welke alsdan in het dorp verbleef. Die ontvangst was plechtig in de zaal der pastorij, want de overrijke Ritmeister Von Boiuneburg, samen met eenige typen van den grooten adel van Duitschland, hadden hunnen grooten meester, Hertog van Saxe Cobourg Gotha alle eer willen geven.

Tijdens de bezetting hebben de Duitschers toch geene bijzondere schade aan het dorp toegebracht, uitgezonderd de vernieling en plundering van den gendarmerie en van het gemeentehuis. Een der eerste verordeningen was het verbod van te rijden per tram, per rijwiel, per rijtuig. Ik weet niet waarom zij dien pijnlijken maatregel hebben genomen. De goddelijke diensten voor de Katholieke Deutsche soldaten geschieden in de kerk door eenen Katholieken aalmoezenier van 't duitsche leger. Deze diensten werden echter slecht bijgewoond, en de aalmoezenier heeft mij meermaals over de officieren geklaagd, daar zij verzuimden de soldaten van de aankomst van den priester te verwittigen. Het is gebeurd dat geen enkele soldaat aanwezig was, wanneer de aalmoezenier voor den dienst zich in de kerk aanbod. De jongeren kwamen nog al tamelijk veel tot de H.H.Sacramenten, maar de ouden van den Landsturm lieten veel te wenschen. "De Evangelische Gottesdienst" was beter bijgewoond. Op dringend bevel van den Hauptman moesten deze vergaderingen plaats hebben in het lokaal der Boerengilde en men verplichtte den E.Heer pastoor, den harmonium der kerk daartoe te laten gebruiken. Tweemaal hebben de "Evangelischen" in onzen boerenbond het "Abendmah" genomen en de algemeene Beichte gedaan! Aan het uitoefenen van den parochialen Katholieken eeredienst, heeft de vijand geen beletsel gebracht, tenzij dat het verboden was, zonder toestemming, processie buiten de kerk te doen.

Wie heeft er niet hooren spreken van den versperringsdraad die de eenige noorderlijke gemeente van het Binnenland afsneed? Hoevelen hebben aan dien geëlectriseerden draad de dood gevonden? Neen! om geene redenen mochten de menschen achter den draad met België in betrekking komen! Niemand kon er door, tenzij met een bijzonder paspoort van den Gouverneur Generaal van België, al de brieven en correspondentiën werden aan 't Pas bureau aan Ravelsbrug onderzocht! Verbod om bisschoppelijk brieven door te geven, zodat wij hier achter den draad niet de minste betrekking met het Bisdome konden genieten, zonder speciale toelating van de Deutsche Overheid. Ellendige toestand voor onze geestelijkheid, alzoo afgezonderd! Zelfs had men ons verboden de hostiën te laten invoeren en wij hebben verplicht geweest de hostiën, eerst te doen smokkelen, en later met cement te doen invoeren uit Holland. Gedurende de bezettingsjaren hebben onze kerkelijke diensten niet afgebroken geweest en de Duitschen hebben geene stoornis aan 't uitoefenen van den Eeredienst gebracht. De godsvrucht der parochianen heeft onder den oorlog grooten vooruitgang gemaakt en als bewijs kan ik aanhalen dat in 't jaar 1918 toen de parochie 1350 inwoners telde, er ongeveer 75000 communiën uitsluitelijk aan de parochianen werden uitgedeeld. In 1913 hadden wij 31 plechtige communiën der kinderen; in 1914, 32; in 1915, 34; in 1916, 34; in 1917, 38 en in 1918, 37.

De lijkdiensten der gesneuvelden soldaten werden met de grootste plechtigheid en luister gecelebreerd onder een grooten toeloop van volk. Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid Mgr. Hopmann, bisschop van Breda heeft in 1918 het H.Vormsel toegediend aan onze kinderen te beginnen van 7 jaren ouderdom, in de parochiale kerk van Poppel. In 't jaar 1916 was er geen enkel huwelijk in de parochie. Gedurende de bezetting geene verandering in de vrije scholen, enkel hebben de Duitschers de schoolplicht toegepast. De vrije school der zusters franciscanessen aan de Weeldsche Statie, gelegen nabij den versperringsdraad werd gesloten, en de huisgezinnen ten talle van 13, tusschen den draad en de hollandsche grens verblijvende, moesten ontruimen, de eeredienst in de Kapel aldaar werd dan ook stopgezet.

Slechts met toelating van de Duitschers mochten de verschillende gilden vergaderen en zoo is het dan gebeurd dat die sociale instellingen tijdens de bezetting geen werk verricht hebben. Ons Nationaal Comité van voeding en hulp heeft goed werk verricht, alhoewel soms de eene of de andere lastige burger tegen het bestuur moest uitvallen. Wij zaten achter den draad, en zoo werden de burgers en voornamelijk de boeren versperd in den handel en verkoop van vee en allerlei opbrengsten. Willekeurig stelden de Duitschers markten van vee; de boeren waren genoodzaakt de overproductie op de markt te brengen en dan kwamen Deutsche kooplieden vaste prijzen stellen. Naar men ons verzekerd heeft, stonden hier de prijzen van 't vee soms 2/3 onder den prijs van 't Binnenland. En wat zeggen van de prijzen van eieren, boter, honig, was enz. De Feldwebel, kommandant van de grenszone, verblijvende te Ravels, dwong de boeren deze waren aan hem te leveren aan vaste, door hem gestelde prijzen, en indien de voortbrenger weigerde de waren te leveren, stonden hem bedreigingen, huiszoekingen en allerlei dwangmiddelen te wachten. Verdachte personen van onverschilligheid jegens de Duitschers werden maar vlak af over de brug gezet en in bepaalde gemeenten onder Duitsch toezicht geplaatst. Hier noem ik Feldweber Lang, die de laatste maanden in Ravels als Keizer over onze grensstreek heeft geregeerd. Gelijk in geheel het land werd de caoutchou de wol en het koper opgeëischt, doch het was lust om zien hoe na den wapenstilstand

de velobanden, koperen ketels en wollen matrassen uit den grond, uit de kuilen, uit de schuren en looze plaatsen verrezen!

Er valt hier op te merken dat Weelde, ingezien zijne ligging na aan de Hollandsche grens een nest van spionnen moest zijn. In 't begin van den oorlog heeft die dienst prachtig gewerkt en menig goed nieuws aan 't Belgisch leger kunnen melden. Doch de Duitscher was weldra op 't spoor, en verscheidene burgers van Weelde werden om enkele reden van verdachte of gevaarlijke personen over den draad gezet. Anderen hebben de plaat gepoetst en zijn naar Holland gevluht. Den 26 September 1917 werd onze onderwijzer, Mijnheer Jos Steenackers door de Duitsche soldaten aangehouden, en den 25 mei 1918 tot 2 1/2 jaar dwangarbeid veroordeeld omdat hij verdacht was van Krijgsverraad. De veroordeelde welke zooveel goed werk voor zijn vaderland verrichte verbleef 6 maanden in voorlopige hechtenis te Turnhout, 2 maanden in de gevangenis van Antwerpen en 5 maanden in Vilvoorde, waaruit hij bij den wapenstilstand, verlost wierd.

Een priester van Weelde, de Z.E.Heer L.Vloemans, student aan de Gregorienne te Rome, dokter in de wijsbegeerte en godgeleerdheid, heeft in 't Belgisch leger, onder den oorlog, van 1916 tot 1918 dienst gedaan, eerst als brancardier en verder als aalmoezenier. Ziehier de namen der soldaten vrijwilligers van Weelde: Guill. Swaan, Frans Rieberghs, Frans Mertens, Frans Bols, de 3 broeders Janssens René, Jacobus en Jan, Leon Nuyts, Jacobus Mertens, August Jacqmin, en Frans Geerts. De volgende soldaten van Weelde zijn op 't veld van eer gevallen: Karel Poppeliers, Jan Verhoeven, en Jozef Meuris. Behalve zijn nog gesneuveld Henri Vaes, gendarme bij 't begin van den oorlog hier verblijvende en Emile Van de Laer, tolbeambte alhier. Frans Rieberghs, zwaar gekwetst in Vlaanderen, droeg een houten been. Zijn over den versperringsdraad gezet: Van Eynde Edmond, Jan Woostenburg, Jacqmin, Leon Bols en huisgezin, Karel Van de Pol en Frans en Hubertine Wijgerde.

Bij de algemeene ontruiming na den wapenstilstand werden de huizen der smokkelaars en van dezen verdacht met den vijand geheuld te hebben, bestormd door de bevolking en deels vernield. Velen van deze plunderaars zijn door den Tribunaal van Turnhout in hechtenis genomen en wachten op dezen oogenblik hun vonnis in de gevangenis af. Van den kant der duitsche soldaten geene. Bij het blijde nieuws der ontruiming werd het nationaal vlag op den kerktoren gehesen en onder overgrooten toeloop van volk een plechtig Te Deum in de kerk aangeheven den Heer bedankende dat Hij onze parochie, alles goed ingezien, toch op bevoorrechte wijze heeft behoed.

Weelde 3 maart 1918

Laus Deo.

[Bijlage 11: Gesneuvelden en oudstrijders van de twee oorlogen](#)

1.Soldaten gevallen op het veld van eer

1914-1918: J.Meuris, W.Mertens, J.Nuyts, R.Poppeliers, E.Van de Laer, J.Van Hees, J.Van Loon, P.Vaes, J.Verhoeven, P.Wijgerde

1940-1945: A.Lenaerts, Fr.Van Loon, Fr.Van de Pol, A.Willems, H.Willems

2.Leden van de Oud-Strijders Bond 1940-1945

Adrian Baelemans, Frans Baelemans, Frans Bruinings, Jos Danneels, Karel De Bont, Maurice De Weerd, Albert Dickens, Frans Dickens, Marcel Dickens, Jos Dickens, Karel Dries, Modest Hendrikx, Antoon Jansen, Karel Jansen, Jos Kin, Louis Luyten, Jos Meerbergen, Eduard Van der Voort, Koenraad Van der Voort, Corneel Van de Pol, Leo Van Haeren, Jos Van Hees, Jef Van Heyst, Henri Van Tigchelt, Frans Verbeek, Lambert Verbeek, René Verdonck, Albert Willems, Jef Willems, Karel Willems, Frans Wouters, Karel Slegers, Frans Smolders.

3.Oudstrijders geen lid van de bond

Antoon Abbeel, Jef Daemen, Henri Hermans, Corneel Moonen, Jos Sels, Seb. Van Loon, Louis Willems, Jaak Bax, Louis Dickens, Jan Huybrechts, Louis Moonen, Jan Van Gils, Jan Verheyen, Jos Bijns, Felix Hendrikx, Emiel Kuppens, Alfons Segers, Adriaan Van Gils, Jan Verschueren

4.Hebben tijdens de oorlog 1940-1945 in concentratiekamp verbleven

Jeanne Willems: Tuchthause te Waldheim, nadat zij in het Palace Hotel te Brussel samen met negen andere personen ter dood veroordeeld was door de Duitsers, daar zij diensten bewezen hadden voor ons Vaderland.

Louis Sterckx: Eveneens ter dood veroordeeld en naar het vernietigingskamp gebracht te Mauthausen.

Gelukkig zijn beiden door de geallieerde troepen nog bijtijds bevrijd kunnen worden.

Bijlage 12: Een ongeluk te Weelde in de 17de eeuw

Jacob Hubert Ketelaars, gestorven in 1668, was smid en te zien aan de goederen die in zijn testament zijn opgesomd, een zeer welstellend man. Hij stichtte het "Hospitaal", een fundatie waarvan de inkomsten o.a. bestonden uit de pacht van een hoeve op het Laar. Deze fundatie, dus ook die hoeve, is in 1926 overgedragen aan de kerkfabriek, die enkele jaren geleden de hoeve verkocht heeft. Over deze J.H.Ketelaars is in Weelde mondeling een verhaal overgeleverd, dat we hier in twee versies opnemen: zoals het rond 1900 werd opgetekend door pastoor Jacobs en zoals het thans nog bekend is bij inwoners van Weelde

1.Van het kruis op het kerkhof

Men vertelt dat Jacob Hubert Ketelaars, stichter van het Hospitaal en hoefsmid, eenen kruisboog gemaakt had. Hij wil den boog in proeve brengen en schiet bij ongeval een kind dood. Ter gedachtenis heeft Ketelaars een ijzeren kruis gesmeed dat nu nog op het kerkhof staat. Het kruis heeft geene weerde: een deel is er afgeslagen.

2.Het kinderkruisje

Als men vroeger vanuit de dreef naar de kerk ging, zag men er links tegen de schrans en nog voor de kerk, een ijzeren kruisje staan. Het is nu verdwenen. In het huis van Vloemans naast de kerk woonde vroeger een smid, Keeteleers. Deze had een kruisboog gerepareerd. Toen hij de boog probeerde en naar een vogel schoot op de nok van de kerk, vloog de pijl door en trof een kind dat speelde op de plaats waar nu Willy Van Loon woont. Het kind is ervan gestorven en de smid heeft er een ijzeren kruisje voor gesmeed.

Bijlage 13: Weeldse anecdoten

1.Het mirakuleus bruggetje

Op de Noordheikant, bij het begin van de weg naar het Bedaf, lag een bruggetje, een duiker in steen. Bij goed invallend licht zag men er in het water de weerschijn van een lichtere steen of een beeldeke dat Door smid (Diels) er ondergeplakt zou hebben. Met wat verbeelding zag men er weldra een verschijning van O.L.Vrouw in. Dit nieuws liep als een vuurtje rond. Weldra kwamen de mensen uit de omliggende dorpen erop af. Toen een paard uit de Meierij nabij de brug struikelde en misschien van honger en moeheid door zijn poten zakte en "op zijn knieën viel" was de zaak rond. Er was een mirakel gebeurd! Een paard had bij de brug geknield. Men verhuurde zakken om op de modder te leggen en onder de brug te kijken. Men verkocht potjes om water en slijk te scheppen en mee te nemen.

De zaken draaiden goed en er werden door de mensen van het dorp overdag veel borrels (dikkoppen) en bier gedronken. Door al dat scheppen zakte echter de waterspiegel en 's nachts moest men met beervaten, die overdag in het hout aan de schaapskuil verstopt waren, water aansleuren. Zelfs overdag had men water in reserve, want Van Gorp van Poppel schreef dat A.Bols in de kant gereed zat met een emmer. Indien iemand durfde te zeggen dat hij niets zag onder de brug, het licht moest goed invallen voor de weerspiegeling, antwoordde de dikke Peeters prompt: "Dan zijt gij niet in staat van gratie". Een zwaar argument om wel te zien. Wie durfde de indruk geven dat hij met geen propere ziel naar een mirakel kwam kijken? Er kwamen mensen uit Turnhout met koetsier en gerij. Zelfs waren er bedevaarten uit de Meierij, want dezelfde Van Gorp uit Poppel schrijft: "ik hoorde hen te Poppel 's nachts biddend en zingend voorbijgaan. Hoelang hun paternoster was, weet ik niet." Dit gebeurde in 1882.

2.Een bloemlezing

Voor zijn kruisweg had pastoor Jacobs geen missaal nodig. Hij maakte de kruisweg zelf. Enkele uittreksels:

Ziet hem daar staan, die soldaat met zijn piek (lans).
Daar ligt de Zaligmaker op den grond
Met zijn kruis van honderd pond.
Veronica, een meske,
Een heel schoon meske.
't Schoonste meske van de wereld.

3.De vergissing

(Bij Gilles in de Straat)

- Nonkel, kan een pruim kruipen?
- Neeje!
- Dan he'k begeut een slek op!

4.De operatie

Het oor van een man was zo zwaar gehavend dat Van Everbroekske "Den dokter" niet anders kon dan het oor afzetten. Toen vroeg de vrouw: "Mijnheer dokter, wat moet ik met vaders oor, moet ik die ook naar 't kerkhof dragen? 't Is toch ook mensenvlees". De dokter replikeert: Geef ze maar aan de kat! Waarop de vrouw roept: Poetje, poetje, poetje, poetje.

5.Het raadsel

Z.E.H.Beerten was benoemd tot pastoor te Weelde. De Grote van Jantjes (Van Eyndhoven) had de krant op het bureau uitgespreid en zei "Notarres, notarres, hier staoget". De vrouw van de notaris ging ook eens kijken en las het volgende raadsel:

"Het eerste is een leelijk dier

Het tweede smelt heel licht in 't vier,

't Geheel is eenen vieze kwast.

Zij hebben hem te Weelde vast.

Ra,ra,ra!"

Antwoord: Beer-ten

6.Aloud recept voor het vangen van wulpen (kalders)

1. Het lijdend voorwerp is een nieuwe knecht van buitenaf of een kennis die in het dorp nog niet helemaal pad of spoor kent.
 2. Trek er op een donkere avond mee naar de hei, leg een vuur aan, zet hem er bij om het vuur aan te houden en de wulpen die er op af komen te pakken.
 3. De anderen beginnen eerst in de omtrek veel lawaai te maken, om zagezegd de wulpen op te jagen, muizen er dan stiller van door en laten de wulpenpakker zitten.
 4. Slot. In het slechtste geval komt de wulpenpakker 's morgens thuis.
- P.S. De laatste vangst mislukte, daar er in de plaats van wulpen, gendarmen op het vuur afkwamen. De twee hoogstudenten-wulpenvangers waren bijna met de anderen thuis. Zij werden door de gendarmen naar het dorp gebracht.

7.Zaklopen

Men vertelde dat een overledene uit Weelde die een kussenfluwijn aan zijn voeten meegekregen had, bij St.-Pieter aangekomen is als "Zakloper".

8.Ook een veroordeling, verteld in Weelde

Guillaume Van Sas,

Vous êtes gecondamneerd,

Om te hebben geabandonneerd

Le coutre de charrue

In de publieke champs.

Vertaling:

Willem Van Sas,

Gij zijt veroordeeld

Om achtergelaten te hebben

Het ploegkouter

In het openbaar veld

En daarmee was voor Van Sas, die er niets van verstaan had, want hij kende geen Frans, de kous af.

9.Een stukje dialect

Het is petatfooi en nie petrasfooi, want dè was volgens Menier Pestoor iet duvels. Dè was klos haawe en daor kwame de joenges op af om te daanse, een bakkes te vrije en de meskes in den doenkere nar huis te doen. 't Kore was wel af mer ge wet nie. t'Kèrkot, t'bakhuis, de schelft en in schuur den tas. t'Was hiel gevaorlijk en der moche allien meskes kome op zoen petatfooi. Daor haj Menier pestoor op de prekstoel allemal op gedoeld. Op de Lemputte bij Perke Duims (Dickens) was 't petatfooi. De joenges uit den omtrek, veirekes van joeng, luusten eigelijk ok wel iet van de rèspap, de stroop en de rejst. En wette wèt de smerlappe déje? Ze taste nen oewep mustert in daan steej, staken et aon en riepe "braaaaaand!" lederien van binne schoot buite om te kèke of te blusche. En zeuj binne. Ze freete de respap, de stroop en de rejst zoe gaaw en zoe veul meugelijk op. De leeste schaol mee stroop zette z'in den bril van theuske. En daor ging de dochter van den boer in den doenkere mee der bloewet gat in zitten. Stel oew t'gekweik van dè meske mee der pleksel mer is veur. Laacht er nie mee, t'moes euj is overkome.

10.De wakers

Twee jongens waren aangezegd om bij een overleden gebuur te waken. Toen ze onderling afspraken om in den boomgaard eens flink aan de appelen te zitten had Desje dit gehoord en hij hield hen 's avonds in 't oog. Pas waren de wakers naar de boomgaard of hij wipte niet alleen binnen, maar ook in de alkoof bij de dode en verstopte zich achter het gordijn. Toen de twee liefhebbers van appelen, terug binnen, lustig zaten te knabbelen, stak hij zijn hand van achter het gordijn en zei met zware grafstem "Mijn ok een stuk". Van het danig verschieten pijlden er de wakers vandoor in de waan dat hun gebuur een schijndode was.

Bijlage 14: Gebruiken in 1900 (beschreven door pastoor Jacobs)

1. Inhaling van eenen nieuwen gebuur:

Wanneer een vreemdeling in de parochie komt wonen, gaan de jonge meisjes uit de wijk het huis schuuren en versieren met bloemen en kransen. Op den dag der inhaling snellen zij in vreugde met hunnen schoonen witten voorschoot, den nieuwen gebuur te gemoet, die in eene met bloemen en strikken opgetooide kar aangeland komt. De boeren der wijk halen met hunne karren de meubelen, boerengerief, enz. gratis aan. Dan huppelen en springen de meisjes voor de feestkar voort en zingen een welkomgroet. Onderweg is de nieuwe boer verplicht gulhartig te trakteren. Eenige dagen later geeft de nieuwgekome een dankfeestje. Ongelukkiglijk brengen die feestelijkheden vele misbruiken bij waartegen de pastoor zeer dikwijls met kracht zich moet verzetten

2. Wanneer de parochianen hunne paaschplichten volbrengen, leggen zij allen eenen geringen penning (5 of 10 centen) op de communiebank. Dit gebruik komt men in de Manuaalen tegen.

3. Als oude gebruiken wil ik nog opsommen:

a) De boeren bezorgen het mest voor een hof van den pastoor, dewelken met een klein feestje beloond.

b) Volgens zeer oude gewoonte brengen de parochianen een goed stuk van het verken alsook paascheieren naar de pastorie (De boeren zijn er voor geprezen!!)

4. Als er een ondertrouw is, schieten de geburen der bruid en van den bruidegom daags voor den ondertrouw. Volgens gebruik is daar 1/2 vat bier aan vast, welke men op gestelden dag afdrukt. Weeral misbruiken.

5. 's Avonds in den winter werden er bij onze boeren, elk op beurt, winterfeestjes gehouden die men "petrasfoeien" noemt. Indien de pastoor niet eene oog in 't zeil hield, en bij tijd op den predikstoel een staaltje zijner waakzaamheid gaf, zou weldra het spel en de dans hunnen voeten vrij in de parochie zetten.

Bijlage 15: Gebruiken bij een overlijden

Ten opzichte van elkaar hadden geburen rechten en plichten die nauwkeurig gekend waren. Deze ongeschreven wet noemde men het geburenrecht. De grondslag hiervan was de naastenliefde. Helpen waar men kon, was de leuze. Wanneer iemand zwaar ziek was moest erbij gewaakt worden door de familie. Was er weinig of geen familie of was de familie te oud, dan werd het waken overgenomen door de geburen. Moest iemand bediend worden, dan verwittigde een gebuur de pastoor, de familie en geburen. Bedienen noemde men ook wel eens "iemand zijn hoefijzers aftrekken". Er werd gewaakt door een man bij een man, door een vrouw bij een vrouw.

Een klein lijk

Dat was een overleden kind dat zijn plechtige-communie nog niet gedaan had. Het werd niet uitgeluid. Bij de begrafenis, engelenmis genaamd, luidde men enkel de kleine klok. Door de ongetrouwde meisjes uit het gebuur werd wit en blauw papier geknipt. Hiervan maakte men roosjes om het bedje te versieren. Het kind kreeg ook een kroontje van roosjes op het hoofdje. Voor het huis zette men in de grond een palmbos van dertig cm hoog en dertig cm diameter. Deze bos werd versierd met witte en blauwe linten, in papier gevouwen tot muizentrapjes.

Een groot lijk

Als iemand bediend was, werden door de dichtste gebuur de andere geburen aangezegd. Bij het sterven waren er gewoonlijk verscheidene geburen bij. De dichtste gebuur was dan hij die aan dezelfde kant van de weg woonde en wiens gevel het dichtste bij de gevel van de betrokken persoon lag. Pas wanneer deze afstand te groot werd nam men de overzijde. De twee dichtste geburen moesten afspreken met pastoor, koster en grafmaker. Zij moesten samen met de koster (drie man) de dode gaan uitluiden. Voor een man begon men met de grote klok en voor een vrouw met de kleine. Men zette driemaal aan voor het uitluiden en daarna klepte men het Angelus. Zij gingen het overlijden ook melden op het gemeentehuis en moesten ervoor zorgen, dat de aflegster verwittigd werd. Deze moest de overledene wassen, desgevallend scheren, en hem of haar een doodshemd aandoen. Dit bestond uit het voorste gedeelte van een hemd, met drie kruisjes erop van zwart boordlint. Het werd op den rug en onder de polsen en armen met linten vastgebonden. Verder werd een oudere man een piekmuts (slaapmuts) en een oudere vrouw een ronde muts opgezet. De aflegster moest ook bij burens de rozenkrans aanzeggen. Zij mocht het onderste laken en de kleren die de overledene bij het sterven aanhad, meenemen. Een kostwinner of een moeder die nog voor meerdere kleine kinderen moest zorgen, noemde men een schadelijk lijk.

De rozenkrans

De geburen regelden ook de rozenkrans. De voorbidder werd verwittigd. De rozenkrans werd in het sterfhuis gebeden. Was het echter vlakbij de kerk (onder den toren), dan gebeurde het ook wel daar. De naaste familieleden waren dan in de sterfkamer en de geburen bij de haard. Het gebrek aan stoelen werd opgelost door planken over stoelen te leggen. Bij de eerste rozenkrans werden ook al de dragers en de wakers aangezegd. De wakers kregen 's nachts brood en kaas en bleven van 9 uur 's avonds tot 6 uur 's morgens. Zij moesten niet dragen.

Bidders

Bij de eerste rozenkrans werden ook de briefjes getrokken door degenen die bij familie moesten gaan bidden, m.a.w. gaan zeggen bij de familie, ook buiten het dorp, dat hun familielid overleden was en dat zij verzocht waren bij de begrafenis en eventueel ook op het maal, ook uitvaart of ertvert genaamd. Men verzocht tot achterneven en achternichten. Verre familie uit het dorp werd niet, maar verre familie van buitenaf werd wel op de uitvaart verzocht. De bidders werden vroeger betaald per te zetten schrede. Daartoe werd hun de te volgen weg aangeduid en werd de afstand geschat. Het bidden gebeurde in deze zin: "Ik kom U het sterven te melden van mijn gebuur en Uw familielid ... Gij zijt gebid op de begrafenis (eventueel ook op de uitvaart)". Dan bad hij een Onze-Vader en een Weesgegroet en kreeg een paar borrels en eten. De geburen verwittigden ook de dichtsbijwonende timmerman of "raaimaker". Deze kwam de maat nemen voor de kist. De bakker en de winkelier

werden verwittigd voor de uitvaart. Men voorzag een half pond kaas per kop. Voor het huis, zo dicht mogelijk bij de overledene, werd een kruis gelegd van recht stro met in het midden erop een geschuurde baksteen.

De te volgen weg met het lijk werd zoals gezegd uitgestippeld. Een servitude waar een lijk overkwam, werd immers een publieke baan. Dit was evenzo met de molenkar. Een vaste weg van de straat naar het Kerkeind was het lijkstraatje, nu de Oude Kerkweg. De kar of het gerij van de naaste gebuur werd geschuurd. Men plaatste er recht stro op en bij de begrafenis zette men daarop de kist. De meisjes die de tafel moesten dienen bij de uitvaart, werden aangewezen. De geburen deden het werk in de stal en op de akkers van de overledene, zo nodig nog vele dagen na de begrafenis.

De begrafenis

Zo mogelijk werd de kist pas vlak voor het vertrek aan huis dichtgenageld. De dragers moesten helpen bij het kisten. Er werd nog een rozenkrans, later een rozenhoedje en nog later slechts vijf Onze-Vaders en vijf Weesgegroeten gebeden. Ondertussen kregen de dragers ieder twee borrels. Dat stond ertoe. De kist werd op de kar geschoven en de stoet zette zich in beweging. In vroegere jaren legde men 's avonds tevoren aan alle kruispunten waar het lijk voorbij moest komen een kruis. Vooraleer de stoet het kruispunt opging, stopte men en bad er. Op de kruispunten immers dansten te 12 uur 's nachts de heksen en de spoken en er kwamen kwade geesten die de "kwade Hand" meebrachten.

Bijlage 16: Liedjes

1.Liedje van de Velo-drom.

Kom Peer en Jo en Jan en Mie-Katrien,
Komt allemaal zien,
Van bimlabom van bom,
Naar onze Velo-drom.
Zie ze rollen,
Zie ze bollen,
Van bimlabom van bom.
Op onze nieuwe velodrom.
Ravels heeft "een pier",
Turnhout een "Madelon",
En in Poppel staat de toren krom,
Maar Weld alleen heeft een Velodrom.

2.Liedje bij het inhalen van een nieuwe gebuur (vergelijk bijlage 15)

Wij gaan den boer al halen,
Een boer naar onzen zin,
In Poppel daar willen wij niet wonen,
Daar zijn de wijven te kwaad.
Maar in Weld onder de bomen
Daar z'n ze een beetje beter van aard.

Bijlage 17: Uithangborden

1.Uithangbord van een eerlijke herbergier-schoenlapper in Weelde

Hier maakt men sloef en bot en schoen,
't Is voor het geld dat wij het doen,
Want als het daar niet voor 'n waar,
Ik maakte vast geen paar.
'k Verkoop goed bier en lekkere snaps.
Gij vindt hier altijd zeer veel klaps.
Dus, vrienden komt maar in mijn huis,
Ons Trien of ik zijn altijd thuis!

2.Uithangbord in herberg Van Beek-Dickens

Den dronkaard krijgt hier genen drank,
Den vloeker zet men uit met klank.
Die hier wil vechten of wil kijven,
Zal men algauw de deur uit drijven.
Nochtans verkoop ik geerne drank
In 't schoon plezier, in 't schoon gezang.
Alwie hier zit voor uw geld,
Zorg dat ge geen slechte praat vertelt.
En als de politie-klokke slaat,
't Is tijd dat men naar huis toe gaat.
Want later tapt men hier niet meer,
noch voor nen boer, noch voor nen heer.

Bijlage 18: Dagboekgegevens oorlog 1940-1945

10 mei 1940

De Franse soldaten reden het dorp binnen. Meteen gaf men alle inwoners die langsheen de Grote Baan (Weelde-Straat), de Dijk (Koning Albertstraat) en in het Singeltje woonden, de raad hun huizen te verlaten en naar de afgelegen gehuchten te trekken. Voor het eerst cirkelden vliegtuigen boven het dorp. Midden in het Singeltje, vlakbij het kapelletje, sloeg een bom een grote krater. Algehele consternatie en schrik!

13 mei 1940

De families Huysmans en Brosens uit het Moleneinde waren in een stalletje in een wei gevlucht. Even liet een kind van Brosens zich buiten zien. Vliegtuigen begonnen te schieten en het kind werd gedood. Een kind van de familie Huysmans werd gewond. Ook dat overleefde later zijn verwondingen niet, ondanks het feit, dat een Duitse arts het verzorgde. Aan de Weimeer (langs de weg naar Weelde-Statie) werden drie Franse soldaten gedood. Door hun plichtsgevoel gedreven, begroeven de oudstrijders van 1914-18 hen te Weelde (St.-Michiel). Twee van hen zijn later ontgraven en overgeplaatst naar een militair kerkhof. De derde, Vladimir Medvedeff, bleef te Weelde begraven, omdat diens moeder het zo wilde. Deze vrouw trad later in een Frans klooster en werd Mère Elisabeth. Zij was een Wit-russin. Vaak heeft deze vrome dame later het graf bezocht, en er een bloementuil op neergelegd. Deze dame werd als kloosterzuster tolk in de Sacré-coeur te Parijs, maar ze werd het slachtoffer van een auto-ongeluk en stierf.

13-14 mei 1940

De burgerbevolking keerde terug naar haar woonsten, want de Duitsers waren al in 't dorp. Dan begon het opeisen van schuren, stallen en ook wel woningen. Daarin "kwartieren" de Duitsers in. Zelfs de scholen werden militaire gebouwen, zodat de kinderen moesten uitwijken naar woningen en stallen om les te krijgen. Die vorm van belegering duurde negen maanden.

Begin 1941

Iedereen bekwam een rantsoeneringskaart en haast alles moest voort met bonnen bekomen worden. Men kreeg rantsoenen toebedeeld die in grootte varieerden, naargelang men een volwassene of een kind was, of naargelang de zwaarte van de arbeid die men moest verrichten. Een paar voorbeelden van rantsoenen: 225 gram brood, 4 tot 10 gram boter, 20 à 30 gram vlees per dag en 150 kg kolen per gezin van vier personen per maand. Men zocht naar allerlei gelegenheden om aan extra rantsoenen te geraken: men begon zelf weer te bakken, men liet in 't geheim koren malen, haver pletten (havermoutse tuf-pap), aardappelen raspen voor "patatbloem", en van raapzaad maakten de mensen smout. Men ging ook weer aan 't boteren, koffie was er niet meer en men gebruikte gebrande gerst als ersatz-koffie. Men plantte zelf tabaksplanten, die ter plaatse gedroogd en gesaust werden.

Tallose mensen togen naar de stortplaats te Weelde-Station. Daar had men voorheen grote ladingen assen naartoe gevoerd. De mensen zeefden er de half verbrande kolen uit. Het lukte sommigen daarbij waardevolle voorwerpen te vinden. Dat deed al vlug de ronde, zodat een leger "goudzoekers" naar Weelde-Station trok. Een zekere Lex deed er een schepje op en nam sluiks moeders trouwring mede, zeefde onvertogen en riep plots: "Een gouden ring!" Dat werd luidruchtig gevierd. Toen werd het zo druk op het stort, dat men voortaan 5 frank toegangsgeld moest betalen.

Januari 1941

Alle huizen moesten verduisterd worden om te beletten, dat men vanuit vliegtuigen centra zou ontdekken. Overtreders werden gestraft met het afsnijden van de electriciteit. De winter was zo streng, dat er geschaatst werd van Driekoningen tot 1 maart. Vooral de Schrieken en 't Speeksel hadden aantrek. Men trok er van alle kanten van 't dorp te voet naartoe. Op 't Speeksel was er zelfs een "schaatsleraar", de oude Hypoliet Vermeulen.

13 mei 1943

Zeer vroeg in de morgen werd een viermotorige Engelse bommenwerper door kanongeschut van de Duitse soldaten geraakt. Het toestel verloor alsmaar hoogte en raasde recht op de Koning Albertstraat af. Op dat ogenblik maakte bakker Corneel Van Tigchelt de oven in zijn achter het huis gelegen bakkerij aan. Het vliegtuig ramde de schuur van Jan Ooms, scheerde a.h.w. over het hoofd van de bakker en maaide diens huis weg. Meteen schoot het huis in lichterlaaie. Vele bewoners van de omgeving waanden zich in het "Laatste Oordeel" en renden de straat op. De ontsteltenis was groot toen bleek, dat Theresa Van Gils, de vrouw van de bakker, het niet overleefd had, evenmin als het dochtertje Annie. Jos Dickens was toch de brand ingerend en kwam met een klein meisje in de armen buitengelopen. Dat bleek Treesje Van Gils te zijn, een nichtje dat toevallig die nacht daar was komen slapen. De vier inzittenden van het vliegtuig waren met de parachute nog tijdig gesprongen, maar drie van hen vielen in de handen van de Feldweibel. De vierde werd door de familie Adriaan Buyckx gered.

22 juli 1943

De Feldkommandatur van Antwerpen eiste de klokken op. De jongen mannen van Weelde togen naar de kerk om duchtig de klokken te luiden, want dat mocht nog gedurende één uur. Omdat zij niet ophielden, sneden de Duitse soldaten de touwen door. Twee klokken werden meegenomen. Het was een sensatie toen die met zware kabels neergelaten werden.

15 augustus 1944

Het vliegveld van Gilze-Rijen werd gebombardeerd door tientallen vliegtuigen van de geallieerden. Iedereen in Weelde moest de schuilkelders induiken. Met man en macht werden grote putten in de grond gegraven en toegedekt met mutsaard, balken en planken. Daarover werd aarde gelegd en tenslotte plantte men daarop takkebossen.

1 september 1944

Geallieerde vliegtuigen beschoten allerlei vervoermiddelen op de grote wegen, nadat men de bevolking had aangemaand die wegen te vermijden. Boven Weelde-Statie begonnen de duikvluchten. Aldus werd het station en enkele huizen flink toegetakeld. Zelfs een autobus van Jan Peeters werd tot een soort zeef geschoten!

4 september 1944

Er werd geen post meer bedeed. Het gevolg was grote paniek in 't dorp. Men begon paarden en karren op te eisen om de Duitse soldaten transportmiddelen te verschaffen. Het Rode Kruis legerde zich in te Weelde en de jongensschool werd een "veldhospitaal".

8 september 1944

Grote drukte op het kerkhof van St.-Jan. Onder veel ceremonie werd een Duitse soldaat begraven. Een Duitse priester leidde de plechtigheid.

1 en 2 oktober 1944

Een zwaar gevecht werd geleverd aan Weelde-Statie. Huizen brandden af onder de bombardementen op de stand houdende Duitsers. Poolse tanks kwamen vanuit Merksplas aanrollen en geraakten slaags met de Duitsers. Balans: 18 Poolse soldaten sneuvelden en 3 kinderen van het Jongenstehuis van E.H.Cornelis verloren het leven. Een aantal soldaten van het Duits leger wilden deserteren.

3 oktober 1944

Om 10.15 uur kwamen de eerste bevrijders Weelde binnenrijden: 5 Poolse pantserwagens. In het Singeltje werden de "Tommies" verwelkomd. Hun eten werd rondgedeeld bij de bevolking die al lange

tijd zo'n heerlijke dingen niet meer gezien had: wit brood, rijst met rozijnen, enz. Het was de Poly-Bear (Poolse Beer) Company die ons bevrijdde. Zij kwam uit IJsland en had als lijslied:

Overthere,overthere

with my little Poly-Bear

When I go back to England

And wouldn't the girls all stair

To my little Poly-Bear.

12 oktober 1944

Minister Gutt eist alle oorlogsgeld op en gaf iedereen nieuwe bankbriefjes. Per gezinslid bekwam men ongeveer 2000 frank nieuw geld.

17 november 1944

Na een paar maanden wordt de post weer uitgedragen.